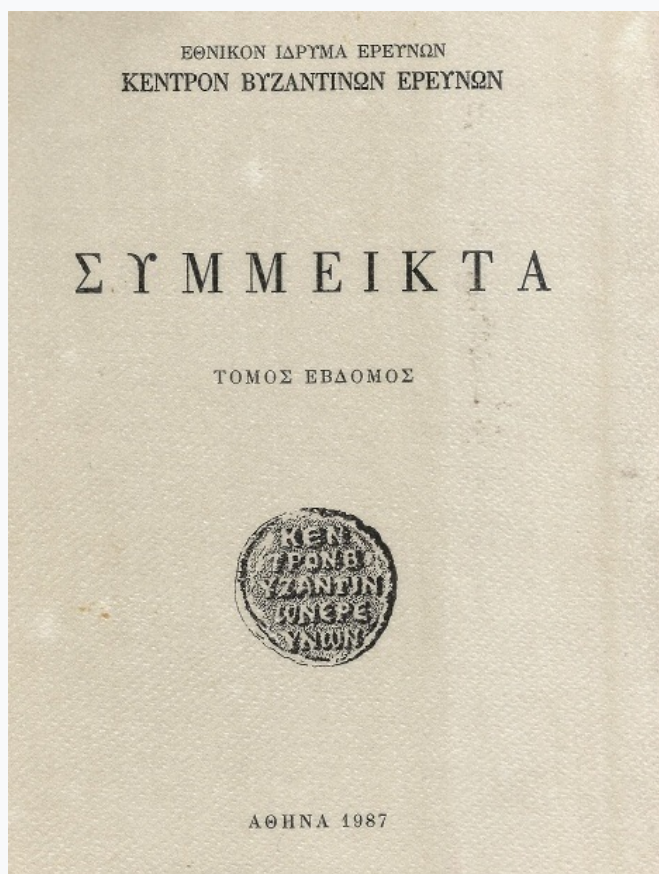

Byzantina Symmeikta

Vol 7 (1987)

SYMMEIKTA 7

Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς
ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους
(4ος-5ος αἰ.)

Σοφία ΠΑΤΟΥΡΑ

doi: [10.12681/byzsym.718](https://doi.org/10.12681/byzsym.718)

Copyright © 2014, Σοφία ΠΑΤΟΥΡΑ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΠΑΤΟΥΡΑ Σ. (1987). Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (4ος-5ος αἰ.). *Byzantina Symmeikta*, 7, 215–236. <https://doi.org/10.12681/byzsym.718>

Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (4ος - 5ος αἰ.)

Τὸ ζήτημα τῆς διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαοὺς κατὰ τὴν προτεινόμενη χρονικὴ περίοδο ἔχει ἐλάχιστα μελετηθεῖ καὶ ἐντελῶς περιστασιακὰ θιγεῖ τόσο στὴν ἐλληνικὴ ὥσο καὶ στὴ διεθνή βιβλιογραφία. Μέχρι σήμερα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν θεολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν ἔχει ἐπικεντρωθεῖ, κυρίως, στὴ μελέτῃ τοῦ φαινομένου τῶν ἐκχριστιανισμῶν ἐνδρίττεισ κλίμακας, ὅπως συνέβη, γιὰ παράδειγμα, στὸν 6ο αἰῶνα μὲ τίς ὁργανωμένες ἱεραποστολὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ ἀργότερα στὸν 8ο αἰῶνα, μὲ τὴν ἀποστολὴ τῶν βυζαντινῶν ἱεραποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθόδιου στὴ Μοραβία καὶ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνάμεσα στοὺς σλαβικοὺς πληθυσμοὺς. Μὲ τὴν παρούσα μελέτῃ θὰ προσπαθήσουμε, ἀναλύνοντας καὶ ἐξημερώνοντας τίς λιγοστές, πράγματι, πληροφορίες τῶν πηγῶν, νὰ καταδείξουμε ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἄλλα μέσα καὶ τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ διέθετε, ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς σύστασης τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μὲ σκοπὸ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπικρατοῦσας πίστεως σὲ μικροὺς ἢ μεγαλύτερους ξένους λαοὺς καὶ τὴν, μέσω αὐτῶν, διασφάλισιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐθνικῶν τῶν συμφερόντων ἐναντι ἄλλων μεγάλων καὶ ἐπικίνδυνων λαῶν.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν πολυάριθμων ἐχθρῶν ποὺ περιέζωναν τὰ σύνορά της δὲν περιορίστηκε μόνον στὴ χρῆσιν τῶν ὅπλων. Ἡ χρησιμοποίησιν εἰρηνικῶν μέσων ποὺ τῆς τὰ ἐξασφάλιζαν ἢ ὁργανωμένη καὶ εὐέλκτικη διπλωματία της καὶ οἱ μηχανισμοὶ τῆς ἐξωτερικῆς της πολιτικῆς ἀποτελοῦσαν τὴν πρώτη της ἐπιλογὴν. Ἡ δημιουργία ἐμπορικο-οἰκονομικῶν σχέσεων, ἡ προσπάθεια προώθησιν τοῦ ὑλικοῦ της πολιτισμοῦ, ἡ προσφορὰ πλουσίων δώρων καὶ ἡ ἀπονομὴ τιμητικῶν τίτλων σὲ βάρβαρους ἡγεμόνες, ἡ καταβολὴ ὑπέρογκων, συχνά, χρηματικῶν ποσῶν γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τῆς εἰρήνης ἢ ὡς κινήτρων ὑποκίνησιν βαρβαρικῶν λαῶν ἐναντίον ἄλλων ἀποτελοῦσαν μερικὲς ἀπὸ τίς προσφιλέστερες μεθόδους τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου, ποὺ τίς ἐφάρμοζε κατὰ περίπτωσιν σ' ὅλη τὴ διάρκειαν τοῦ βίου του.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ συνιστᾷ τὴν ἰδεολογικὴ βάση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς καὶ ἀποτελεῖ, σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, βασικὴ κινήτρου δύναμιν στὴν προώθησιν καὶ ἐφαρμογὴν της, εἶναι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Ἡ τελικὴ ἐπικράτησιν της μέσα στὰ ὅρια τῆς Αὐτοκρατορίας ἀνοίγει νέους ὁρίζοντες καὶ

χαράσσει εὐνοϊκὲς προοπτικὲς στὴν ἄσκηση τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς.

Στὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς Αὐτοκρατορίας ἡ *pax romana* μετατρέπεται σὲ *pax christiana*¹. Ἡ νέα θρησκεία, τῆς ὁποίας ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρας εὐνοεῖ τὴ δημιουργία μιᾶς ἰδεολογίας χωρὶς σύνορα, τίθεται πολὺ σύντομα στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία καθίσταται ὄργανο τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν στόχων τῆς νέας οἰκουμενικῆς πολιτικῆς τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ πρῶτος κιόλας χριστιανὸς αὐτοκράτορας, ὁ Κωνσταντῖνος, φαίνεται πὼς μέσα ἀπ' ὅλες τὶς δραστηριότητές του ἐπεδίωκε τὴ διατήρηση τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας σὰν προϋπόθεση ἀπόλυτα ἀναγκαία γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Κράτους. Οἱ διάδοχοί του διευρύνουν τὴ θρησκευτικὴ του πολιτικὴ, προσδίδοντάς της νέες διαστάσεις, ἐνῶ ὁ Ἰουστινιανὸς, προχωρώντας περισσότερο, θὰ μετατρέψει τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν ἱεραρχία τῆς σὲ ἐργαλεῖα ἐξουσίας καὶ θὰ τὶς ὑποτάξει στὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους, στὰ ὁποῖα, βεβαίως, ἀπέδιδε προτεραιότητα.

Α

Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα ἡ διάδοση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας σὲ ξένους λαοὺς καθίσταται προσφιλὴς μέθοδος προσέγγισής τους καὶ πραγματοποιεῖται σὲ περισσότερες περιπτώσεις στὰ πλαίσια συνεργασίας Κράτους-Ἐκκλησίας, μὲ τὴν ἄμεση ἐπέμβαση ἢ τὴ συναίνεση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.

Ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος, διαβλέποντας τὴ σημασία τῆς νέας θρησκείας καὶ τὸ ρόλο ποὺ θὰ διαδραμάτιζε μελλοντικά, παρενέβη δυναμικὰ γιὰ ν' ἀνακόψει τοὺς διωγμοὺς ποὺ εἶχε ἐξαπολύσει ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας, Σαβώρης, ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἐνδιαφέρον του, λοιπόν, γιὰ τὸ Χριστιανισμὸ ἐκδηλώθηκε σύντομα καὶ γιὰ τοὺς ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Αὐτοκρατορίας Χριστιανούς, ἐφόσον, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Σωζομενὸς στὴν περίπτωση τοῦ Σαβώρη, ὁ Κωνσταντῖνος *ἐπειρᾶτο πείθειν αὐτὸν εὐνοεῖν τῇ θρησκείᾳ. πλείστη γὰρ ἐχοῖτο κηδεμονία περὶ τοὺς πανταχοῦ Χριστιανοὺς Ῥωμαίους καὶ ἄλλοφύλους*².

Στὴν περίοδο τῆς βασιλείας του, ἐξάλλου, τοποθετοῦνται ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς τοῦ 5ου αἰ. οἱ ἐκχριστιανισμοὶ ξένων λαῶν, ὅπως τῶν Ἰβή-

1. D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, Λονδῖνο 1971, σελ. 275.— Ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ ἰδεολογία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διατυπώνει ὁ συγγραφέας στὰ κεφάλαια 9 καὶ 10.

2. Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 69-70 (ἐκδ. Bidez). Ἠβλ. J. Vogt, *Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*, Μόναχο 1960, σελ. 237-8 καὶ 245-6.

ρων¹, Ἰνδῶν, (Αἰθιοπῶν)², Σαρακηνῶν³ κ.λπ., καὶ ἀποδίδονται σὲ πρωτοβουλίες μεμονωμένων ἀτόμων (αἰχμαλώτων, ἐμπόρων, μοναχῶν, κ.λπ.). Μολονότι στὶς ἀφηγήσεις τοὺς δὲν διαφαίνεται ἀνάμειξη ἢ κάποιος ρόλος τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, ὥστόσο εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι αὐτοὶ εἶχαν ἐξασφαλίσει, ἂν ὅχι τὴν ἐνεργὸν συμπράξαση, τουλάχιστον τὴ μυστικὴ συγκατάθεση τῶν ἀρχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ χῶρες μὲ τέτοια στρατηγικὴ σημασία θὰ εὐνοοῦσε ὅπωςδήποτε τὰ συμφέροντα τῆς Αὐτοκρατορίας ἐναντι κυρίως τῶν Περσῶν ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀποτελοῦσαν τὸν πῶς ἐπικίνδυνον ἐχθρό της.

Στὴν περίπτωσιν τῶν Ἰβήρων, ἔθνος τοῦτο βάρβαρον μέγα τε καὶ μαχιμώτατον, κατὰ τὸν Σωζομενόν, τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἄμεσα. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰβήρων ἔστειλε πρεσβεῖα στὸν Κωνσταντῖνον μὲ προτάσεις γιὰ σύναψιν συμμαχίας καὶ αἴτημα τὴν ἀποστολὴν ἱερέων. *Ἦσθη τῇ πρεσβείᾳ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ φυσικὰ ἀνταποκρίθηκε ἀμέσως στὰ αἰτήματά τοὺς*⁴. Ἡ συμμαχία μὲ τοὺς Ἰβήρας θὰ διασφάλιζε, ὅσο καιρὸ θὰ ὑφίστατο, τὴν προστασίαν τῶν βορειοανατολικῶν συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Περσῶν καὶ ἄλλων βορειότερων τῶν Ἰβήρων βαρβαρικῶν φυλῶν.

Ὁ γιὸς τοῦ Κωνσταντίνου, Κωνσταντῖος, ποὺ ἀπὸ νωρὶς εἶχε ἀσπασθεῖ τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου, προχώρησε περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα του στὸν ὁρθεόδοξον τομέα, ἀναμείχθηκε ἐνεργῶς στὶς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας⁵ καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὴν τελευταία ἐπιχείρησε τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ἐκτὸς τῆς Αὐτοκρατορίας λαούς. Τὸ 341 παρίστατο ὁ ἴδιος στὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας τοῦ Οὐλφίλα ὡς ἐπισκόπου τῶν Γότθων⁶, ἐνῶ λίγα χρόνια ἀργότερα (τὸ 348), ἐκδηλώνοντας τὸ προσωπικὸ του ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς διωγμούς

1. Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, σελ. 59-64 (Bidez) — Σωκράτης, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, col. 129, 132 καὶ 133 (PG 67).

2. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 82-83 (Bidez). — Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 125, 128 καὶ 129 (PG 67).

3. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 299-300 (Bidez).

4. ... καὶ ἐν τάχει κοινῇ συνθήκῃ παντὸς τοῦ ἔθνους φιλοτιμώτατα παρεσκευάσαντο ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. ... σπουδῇ δὲ τῆς ἐκκλησίας οἰκοδομηθείσης, ὑποθεμένης τῆς αἰχμαλώτου πέμπουσι πρέσβεις πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλεῖα Ῥωμαίων συμμαχίαν καὶ σπουδᾶς φέροντας, ἀντὶ δὲ τούτων ἱερέας τῷ ἔθνει ἀποσταλῆναι δεομένους. διεξελθόντων δὲ τῶν πρέσβεων, οἷα παρ' αὐτοῖς συνέβη, καὶ ὡς τὸ πᾶν ἔθνος ἐν ἐπιμελείᾳ πολλῇ σέβει τὸν Χριστόν, ἦσθη τῇ πρεσβείᾳ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ πάντα κατὰ γνώμην πράξαντας τοὺς πρέσβεις ἀπέπεμψεν. ὧδε μὲν Ἰβήρας τὸν Χριστὸν ἐπέγνωσαν καὶ εἰσέτι νῦν ἐπιμελῶς σέβουσιν. ... (Σωζομενός, σελ. 64 Bidez).

5. Ὁ Δ. Ἀ. Ζακυθινός (Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324-1071, Ἀθήνα 1977, σελ. 43) θεωρεῖ τὸν Κωνσταντῖνον ὡς ἐγκαινιστὴ τοῦ καισαροπαπισμοῦ.

6. Φιλοστόργιος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 17-18 (ἐκδ. Bidez).

πού υφίσταντο στὴ χώρα τους οἱ Γότθοι, τοὺς δέχθηκε καὶ τοὺς ἐγκατέστησε στὴν Αὐτοκρατορία¹.

Ἡ χειροτονία ἐνὸς ἀπλοῦ πρέσβεως τῶν Γότθων, ὅπως οἱ πηγές χαρακτηρίζουν τὸν Οὐλφίλα κατὰ τὴν ἄφιξή του στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἡ παρουσία τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου στὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας του ὡς ἐπισκόπου, προσδίδουν σ' αὐτὴ τὴν τυπικὴ θρησκευτικὴ πράξη καὶ πολιτικὸ χαρακτήρα. Ἡ χειροτονία τοῦ Γότθου ἐπισκόπου πραγματοποιεῖται στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἐπίσημη προσπάθεια Κράτους-Ἐκκλησίας γιὰ τὸν ἐκχριστιανισμό ξένων λαῶν.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὰ μέσα περίπου τοῦ 4ου αἰῶνα, ὁ Κωνσταντίνος ἀναλαμβάνει καὶ νέα πρωτοβουλία σχετικὰ μὲ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαούς. Ἐκτιμώντας τὴ σπουδαιότητα τῆς νότιας Ἀραβίας γιὰ τὰ οἰκονομικὰ κυρίως συμφέροντα τῆς Αὐτοκρατορίας, προσπαθεῖ νὰ κερδίσει ἕδρα στὴν περιοχὴ μὲ πρῶτο βῆμα τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ χώρα τῶν Ὀμηριτῶν. Στέλνει πρεσβεῖα μὲ πλούσια δῶρα στὸ βασιλιά τῶν Ὀμηριτῶν καὶ ὀρίζει ἀρχηγό της τὸν ἀρειανὸ ἐπίσκοπο Θεόφιλο, τὸν ἐπικαλούμενο «Ἰνδό», ἄνθρωπο εὐσεβῆ καὶ γνώστη τῶν πραγμάτων τῆς Αἰθιοπίας, ἀφοῦ κατὰ τὴ νεότητά του ἔζησε ὡς ὁμηρος στὴν περιοχὴ αὐτή². Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Θεοφίλου ὑπῆρξε ἀπόλυτα ἐπιτυχής. Ὁ ἀρειανὸς ἱεραπόστολος ἔπεισε τὸν ἡγούμενο τῶν Ὀμηριτῶν ν' ἀσπασθεῖ τὸν Χριστιανισμό καὶ νὰ προχωρήσει στὴν ἱδρυση τριῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν θέσεων³ ποὺ κτίστηκαν οἱ ἐκκλησίες, προφανῶς μὲ ὑπόδειξη καὶ παρότρυνση τοῦ Θεοφίλου, καθιστᾷ σαφὴ τὴν κύρια σκοπιμότητα τῆς ἱεραποστολῆς ἀλλὰ καὶ τὸ ρόλο τῶν ἰδίων τῶν ἱεραποστόλων, ποὺ, ὅπως φαίνεται, ξεπερνοῦσε τὰ καθαρὰ θρησκευτικὰ πλαίσια. Ἡ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐκκλησίες κτίζεται στὴν Τάφαρο, πρωτεύουσα τῆς Αἰθιοπίας, ἡ ἄλλη στὴν Ἀδάνη, λιμάνι ὅπου ἔπιαναν τὰ πλοῖα τῶν βυζαντινῶν ἐμπό-

1. Φιλοστόργιος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 18 (Bidez).— Fr. Kaufmann, *Aus der schule des Wulfila: Laurenti Dorostorensis epistula de Fide, vita et obitu Wulfilae im Zusammenhang mit der Dissertatio Marimmi contra Ambrosium*, Στρασβούργο 1899, σελ. 76. Πρβλ. J. Zeller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Παρίσι 1918, σελ. 446-447 καὶ E. A. Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Ὁξφόρδη 1968, σελ. 96-97.

2. Φιλοστόργιος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 32-33 (Bidez).— Συμεὼν Ματθαῖος, *Martyrium Arethae 1*, col. 1249 A, 1252 A (PG 115). Πρβλ. A. Dihle, *Die Sendung des Iuders Theophilos, Politeia und Res Publica*, Dem Andenken Rudolf Starks gewidmet, Βισμπάντεν 1969, σελ. 330-336.

3. ... τῶν δὲ ἐκκλησιῶν μίαν μὲν ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει τοῦ παντὸς ἔθνους Τάφαρον ὀνομαζομένην καθιδρύσατο, ἑτέραν δὲ ἐν ᾧ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον ἐτήγχανεν ἔξω πρὸς τὸν Ὠκεανὸν τετραμμένην· καλοῦσι δὲ τὸ χωρίον Ἀδάνην, ἐνθα καὶ τοὺς ἐκ Ῥωμαίων ἀφικνουμένους ἔθνος ἦν καθορμίζεσθαι. τὴν δὲ τρίτην ἐπὶ θάλασσαν τῆς χώρας μέρος, ἐν ᾧ Περσικὸν ἐμπόριον γνωρίζεται ἐπὶ τῷ στόματι τῆς ἐκείσε περσικῆς κείμενον θαλάσσης (Φιλοστόργιος, σελ. 34).

ρων και ἡ τρίτη σὲ μεγάλο λιμάνι στὴν εἴσοδο τοῦ περσικοῦ κόλπου, ὅπου διε-
ξαγόταν κυρίως περσικὸ ἐμπόριο. Ἡ δημιουργία ὁργανωμένων χριστιανικῶν
κοινοτήτων σ' αὐτὲς τὶς πόλεις θὰ διευκόλυνε τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγὰς τῶν
ρωμαίων ἐμπόρων καὶ θὰ ἐνίσχυε σημαντικὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιρροή τῆς Αὐτο-
κρατορίας στὴν περιοχή.

Ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὴν ἐπιλογὴ τῶν προσώπων στὰ
ὁποῖα ὁ Κωνστάντιος ἀνέθεσε τὸ ἔργο τῆς ἱεραποστολῆς στοὺς λαοὺς τῶν
Γότθων καὶ τῶν Ὀμηριτῶν. Καὶ οἱ δύο (Οὐλφίλας καὶ Θεόφιλος) ἔζησαν ἀνά-
μεσα σ' αὐτοὺς τοὺς λαοὺς (ὁ πρῶτος μάλιστα γεννήθηκε καὶ ἔζησε στὴ Γοτθία
μέχρι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ), καὶ ὅπως ἦταν φυσικὸ γινώριζαν καλὰ τὴ γλῶσσα καὶ
τὶς συνήθειές τους. Στὴν περίπτωσι μάλιστα τοῦ Οὐλφίλα ἡ χρῆσις τῆς Γοθι-
κῆς γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου βοήθησε σημαντικὰ στὴν ταχύτερη
διάδοσι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν στὴν ἰδεολογικὴ-πολιτιστικὴ
τους προσέγγισι στὸ Βυζάντιο¹.

Ὁ μαζικὸς ἐκχριστιανισμὸς τῶν Γότθων πραγματοποιήθηκε βέβαια λίγα
χρόνια ἀργότερα κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ ἐπίσης ἀρειανοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ἀνα-
τολῆς Οὐάλη, ὅταν ὁ Φριτιγέρνης, Γότθος φύλαρχος καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ἀθα-
ναρίχου, ζήτησε καὶ ἐγκαταστάθηκε μὲ τὴ συγκατάθεσι τοῦ βυζαντινοῦ αὐτο-
κράτορα στὸ ἔδαφος τῆς Αὐτοκρατορίας². Ἡ στρατιωτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὁργά-
νωσι τῶν Γότθων εἶχε ἰσχυροποιήσει τὴ θέσι τους³ σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ
ἀποτελοῦσαν σοβαρὸ πλὺον κίνδυνον γιὰ τὶς ἐπαρχίες τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς
Θράκης. Μιὰ ἐνδοφυλικὴ διένεξι τῶν Γότθων ἔδωκε τὴν εὐκαιρία στὶς ἀρχές
τῆς Αὐτοκρατορίας νὰ θέσουν ἀμέσως σ' ἐφαρμογὴ τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐξω-
τερικῆς τῆς πολιτικῆς μὲ στόχον τὴν ἀποδυνάμωσι καὶ διάσπασι τοῦ ἕως τότε
ἰσχυροῦ γοθικοῦ λαοῦ. Πρόσφεραν στρατιωτικὴ βοήθεια στὸν φύλαρχον Φρι-
τιγέρνη κατὰ τὴν πολεμικὴ του ἀναμέτρησι μὲ τὸν Ἀθανάριχον καὶ σὲ ἀντάλ-
λαγμα τοῦ ζήτησαν ὁ ἴδιος καὶ ὁ λαὸς του ν' ἀσπασθοῦν τὸν Χριστιανισμό⁴.

1. Ὁ Οὐλφίλας μετάφρασε στὴ Γοθικὴ ἑλα τὰ ἱερὰ βιβλία, πλὴν τῶν Βασιλειῶν, ποὺ
περιεῖχαν πολεμικὲς ἱστορίες. Τὴ σκοπιμότητα αὐτῆς τῆς ἐξαίρεσις τὴν ἀποδίδει ὁ Φιλο-
στόργιος ὡς ἑξῆς: τοῦ τε ἔθνους τῶν Γότθων ὄντος φιλοπολέμου καὶ δεομένου μᾶλλον χαλι-
νοῦ τῆς ἐπὶ τὰς μάχας ὁρμῆς, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ πρὸς ταῦτα παροξίνοντος... (Bidez, σελ. 18).
Ἡ καταστολή, λοιπόν, τῆς πολεμικῆς ὁρμῆς τῶν βαρβάρων μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὸν
ἐκχριστιανισμό τους καὶ ἀποτελοῦσε ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικοὺς στόχους τῶν πολιτικῶν καὶ
ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας.

2. Βλ. Εὐ. Χρυσόυ, *Τὸ Βυζάντιο καὶ οἱ Γότθοι*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 109-128
καὶ H. W o l f r a m, *Geschichte der Goten*, Μόναχο 1979, σελ. 137-140

3. Βλ. I. I o n i ῥ a, *The social-economic Structure of Society during the Goths' Migration in the Carpatho-Danubian Area*, στὸν τόμο: *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations*, Βουκουρέστι 1975, σελ. 77-91.

4. Οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν σχετικὰ μὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Γότθων καὶ τὴ χρο-
νικὴ στιγμὴ τοῦ μαζικοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ λαοῦ τοῦ Φριτιγέρνη εἶναι ἀσφεῖς. Οἱ ἐκ-

¹Ήταν βέβαιο πώς δὲν ἄρκοῦσε μόνο ὁ ἐμφύλιος πόλεμος γιὰ νὰ διαλύσει τὸ ἰσχυρὸ ἔθνος τῶν Γότθων. Ἡ θρησκευτικὴ διαφοροποίηση θὰ καθιστοῦσε τὸ ρῆγμα ἀνάμεσα στὶς δύο πλευρὲς ὀριστικῶς.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἓνας ἄλλος ἐχθρὸς ποὺ ἀπειλοῦσε τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς Αὐτοκρατορίας, Φοινίκη, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτο, μὲ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες ἦταν ἡ βασιλίσσα τῶν Σαρακηνῶν, Μαυία¹. *Ἦν δὲ οὐχ οἶος νομίζεσθαι ράδιος ὁ πόλεμος ὡς παρὰ γυναικὸς παρὰσκεινζόμενος, κατεργὰν δὲ καὶ δυσκαταγώνιστόν φασι γενέσθαι Ῥωμαίοις ταύτην τὴν μάχην, ὥς καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν ἐν Φοινίκη καὶ Παλαιστίνῃ στρατιωτῶν εἰς συμμαχίαν ἐπικαλέσασθαι τὸν στρατηγὸν πάσης τῆς ἀνὰ τὴν ἔω ἰπικῆς τε καὶ πεζῆς στρατιᾶς. . .* Ἔτσι παρουσιάζει ὁ Σωζομενὸς τὴν κατάστασι ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες ἀπὸ τὴν πίεσι τῶν Σαρακηνῶν, μὲ ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὸ Βυζάντιο *περὶ εἰρήνης πρὸςβέυσθαι πρὸς Μαυίαν*².

Τὴν εὐκαιρίαν γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὶς δύο πλευρὲς ἔδωσε στοὺς Βυζαντινοὺς ἡ ἴδια ἡ Μαυία, ὅταν ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σταλεῖ ὡς ἐπίσκοπος τοῦ ἔθνους τῆς ὁ Σαρακηνὸς στὴν καταγωγὴ μοναχὸς Μωϋσῆς. Οἱ στρατηγοὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν διαμηνύουν ἀμέσως τὴν πρότασι τῆς Μαυίας στὸν αὐτοκράτορα Οὐάλη καὶ μὲ τὴ συγκατάθεσίν του ὁδηγοῦν τὸν Μωϋσῆ στὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Λούκιον γιὰ τὴ χειροτονία. Ὁ Μωϋσῆς, ὁρθόδοξος στὸ δόγμα, ἀρνεῖται πεισματικὰ νὰ χειροτονηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀρειανὸ πατριάρχην. Ἡ ἐκρυθμὴ κατάστασι ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες ὑποχρεώνει τὴν πολιτικὴ ἡγεσίαν τῆς Αὐτοκρατορίας νὰ ὑποχωρήσει. Ὁ Μωϋσῆς χειροτονεῖται τελικὰ ἀπὸ ἐξόριστους ὁρθόδοξους ἐπισκόπους καὶ στὴ συνέχεια ἀποστέλλεται στὴ χώρα τῶν Σαρακηνῶν, ὅπου πολλοὺς Χριστιαν-

κλησιαστικοὶ συγγραφεῖς Σωκράτης (PG 67, col. 552-553) καὶ Σωζομενὸς (Bidez, σελ. 295), ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Φριγιέρνης ἀσπασθῆκε τὸν Χριστιανισμὸ καὶ ἐπέτρεψε τὴ διάδοσίν του στὶς τάξεις τῶν ὑπηκόων του μετὰ τὴ νίκη του ἐπὶ τοῦ Ἀθαναρίχου, ὡς ἀπόδειξι τῆς εὐγνωμοσύνης του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴ στρατιωτικὴ βοήθεια ποὺ τοῦ πρόσφερε. Οἱ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς Εὐνάπιος (Ἱστορία ἡ μετὰ Δέξιππον, σελ. 237-238, HGM 1), Ζώσιμος (Ἱστορία Νέα Δ, 20, σελ. 175, ἔκδ. Mendelsohn) καὶ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος (τόμ. 3, σελ. 406, LCL, ἀρ. 331) ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Γότθοι ἐξαπάτησαν τὶς βυζαντινὲς ἀρχές, πέρασαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Θράκη χωρὶς στὴν πραγματικότητι νὰ ἔχουν ἀσπασθεῖ τὸν Χριστιανισμὸ, ὅπως εἶχαν ὑποσχεθεῖ στὸ βυζαντινὸ αὐτοκράτορα. Παρὰ τὶς ἀντιφάσεις τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς — ἀντιφάσεις ποὺ κατὰ κύριο λόγο ὀφείλονται στὶς ἰδεολογικὲς τοὺς ἀντιθέσεις — εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ μαζικοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Γότθων ἔγινε μὲ τὴν ἐπίσημη παρέμβασι τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ὅτι ἀποτελεῖ πολιτικὴ ἐπιλογὴ καὶ ὅτι ἐντάσσεται στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ ἀσχεῖ ἡ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ.

1. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 556-557 (PG 67). Πρβλ. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 297-298 (Bidez).

2. Σωζομενός, σελ. 298 (Bidez).

νίσαι παρεσκεύασε κομιδῇ ὀλίγους εὐρὼν τοῦ δόγματος μετασχόντας¹.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι τὸν πρῶτο λόγο σὲ θέματα ἐξωτερικῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς τὸν ἔχει ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ Βυζαντίου (ἐπιτραπέντες δὲ παρὰ βασιλέως οἱ τάδε μηνύσαντες τῶν στρατιωτῶν ἡγεμόνες συλλαμβάνουσιν τὸν Μωσῆν καὶ παρὰ τὸν Λούκιον ἄγουσιν), ἡ ὁποία μάλιστα ὑποχρεώνεται πολλὰς φορὲς νὰ τὰ προσαρμόσει στὶς ἀνάγκες τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, θέτοντας οὐσιαστικὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ ὁποιανδῆποτε μορφῇ (ὀρθόδοξη, ἀρειανή κλ.π.) στὴν ὑπηρεσίαν τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας².

Ὡστόσο, στὶς παραμεθόριες περιοχὲς ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἡγεσία τηςμποροῦσε μερικὲς φορὲς νὰ παίξει ἀποφασιστικὸ ρόλο σὲ δογματικὰ ζητήματα, ἀντιδρώντας δυναμικὰ στὶς ὅποιες ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περίπτωση τῆς δογματικῆς διένεξης τοῦ αὐτοκράτορα Οὐάλη καὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Τόμεως (Μ. Σκυθία) Βετρανίωνα, κατὰ τὴν ὁποία ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει ὁ πρῶτος γιὰ λόγους ἐθνικῆς ἀσφαλείας³. Ὁ Οὐάλης, ἐξόρισε τὸν Βετρανίωνα, ἐπειδὴ ἀρνήθηκε πεισματικὰ ν' ἀσπασθεῖ τὸν Ἀρειανισμό. Σύντομα ὅμως ὑποχρεώθηκε νὰ τὸν ἐπαναφέρει στὴν ἐπισκοπικὴ του ἔδρα, ἰδὼν τοὺς Σκύθας χαλεπαίνοντας. . . πρὸς τὴν φυγὴν τοῦ ἐπισκόπου ἐδεδίει, μὴ καὶ νεωτερίσωσιν, ἀνδρείους τε ἐπιστάμενος καὶ τῇ θέσει τῶν τόπων ἀναγκαίους τῇ Ῥωμαίων οἰκουμένη καὶ τῶν κατὰ τόδε τὸ κλίμα βαρβάρων προβεβλημένους⁴. Ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ βου αἰ., ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ μοναχισμοῦ στὸ εὐαίσθητο ἀπὸ τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς βόρειο σύνορο τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποκτᾷ μεγαλύτερη πολιτικὴ βαρύτητα καὶ ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα ἀπειλητικὸς γιὰ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία⁵.

1. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 557 (PG 67). "Ὅς σημειωθεῖ ὅτι ἡ Μαρία, ἀμέσως μετὰ τὴ χειροτονία τοῦ Μωϋσῆ, συνῆψε εἰρήνην μετὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ πάντρεψε τὴν κόρη της μετὰ τὸν βυζαντινὸν στρατηγὸν Βίκτωρα, βλ. Al. A. Vasiliev, *Notes on some Episodes concerning the Relations between the Arabs and the Byzantine Empire from the Fourth to the Sixth Century*, DOP 9-10 (1956), σελ. 307.

2. Ὅα πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς περιπτώσεις ἐκχριστιανισμῶν ξένων λαῶν ποὺ πραγματοποιοῦνταν μετὰ πρωτοβουλία ἢ μεσολάβηση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ὁ τελευταῖος ἐπέδωκε κατ' ἀρχὴν τὴ διάδοση τοῦ δόγματος ποὺ ὁ ἴδιος εἶχε υἱοθετήσῃ. Ἄν οἱ συνθῆκες τὸ ἐπέτρεπαν, ὅπως συνέβη στὴν περίπτωση τῶν Γότθων, ὅπου τὸ ἔδαφος εἶχε προλειανθεῖ ἀπὸ τὸν ἀρειανὸ ἐπίσκοπο Οὐλφίλα, τότε πράγματι διεδίδετο τὸ ἐπίσημο δόγμα τοῦ Κράτους. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, ὅπως συνέβη μετὰ τοὺς Σαρακηνοὺς, ὁ αὐτοκράτορας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία, ἀναγκάζονταν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ἐνδώσουν στὶς ἀξιώσεις τῶν ξένων ἐνδιαφερομένων.

3. Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 273 (ἐκδ. Parmentier). Ἠρβλ. Σωζομενός, σελ. 263-264 (Bidez).

4. Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 264 (Bidez).

5. Ὑπενθυμίζουμε ἐδῶ τὴν ἐξέγερση τοῦ Βιταλιανοῦ (κόμης τῶν Φοιδαράτων τῆς Μ. Σκυθίας) ποὺ συγκρόνησε γιὰ πέντε χρόνια τὴ βασιλείαν τοῦ Ἀναστασίου Α' καὶ ἐμφανίστηκε στὴν ἀρχή, μετὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν ὀρθόδοξων μοναχῶν τῆς Σκυθίας, ὡς θρησκευτικὴ-ἀντι-

Βέβαια, ἡ ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολης, κατὰ κανόνα ταυτισμένη δογματικὰ μὲ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ λειτουργώντας στὰ πλαίσια συνεργασίας Κράτους - Ἐκκλησίας, εἶχε βαρύνοντα συχνὰ λόγο σὲ θέματα ἐξωτερικῆς ὀρησκειυτικῆς πολιτικῆς. Ὁ ἄρειανὸς πατριάρχης τῆς Κωνσταντινούπολης Εὐδόξιος ποὺ συνόδευε τὸν Οὐάλη στὴν περιοχὴ τοῦ Δούναβη κατὰ τὸν γοτθικὸ πόλεμο παρώτρυνε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐκχριστιανίσει τοὺς Γότθους, γιὰ νὰ καταστήσει τὴν εἰρήνην σταθερότερη¹. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐδόξιος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεοδώρητος, συμμετέχοντας ἐνεργὰ στὴ διαδικασία τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοὺς λόγους κατακηλίσας... καὶ χοήμασι δελεύσας, πείσαι παρεσκεύασε τοὺς βαρβάρους τὴν βασιλείῳ κοινωνίαν ἀσπάσασθαι².

Ἐκκλησία, λοιπόν, καὶ Κράτος συντονίζουσιν ἀπὸ κοινοῦ τὶς προσπάθειές τους πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εὐρύτερης διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαούς. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν ὁλὲν ἐπιφέρει εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρές.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος, ποὺ εἶχαν ἐπιδοθεῖ στὴ διάδοση τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ξεχωριστὴ δράση εἶχαν ἀναπτύξει καὶ οἱ ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Αὐτοκρατορίας, προκειμένου νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ προστατεύσουν τοὺς πιστοὺς τῶν ὁρθόδοξων χριστιανικῶν κοινοτήτων τῆς Γοθίας. Οἱ «Πράξεις» τοῦ μαρτυρίου τοῦ Σάββα, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἱεραποστόλους τῶν Γόθων, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες ποὺ περιέχουν γιὰ τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὴν τύχη τῶν πιστῶν ὁρθόδοξων τῆς «Γοθίας», ἀναφέρονται ἐπίσης στὶς σχέσεις τῆς ὁρθόδοξης γοτθικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Καππαδοκίας³.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς καππαδοκικῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ὁρθόδοξη κοινότητα τῶν Γόθων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τρεῖς ἐπιστολές τοῦ Μεγάλου Βασιλείου πρὸς τὸν δούκα τῆς Μ. Σκυθίας Iunius Soranus καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο τῆς Θεσσαλονίκης Ἀσχόλιο, μὲ τὶς ὁποῖες ζητᾷ τὴ μεταφορὰ τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου Σάββα στὴν Καππαδοκία καὶ παράλληλα ἐκφράζει τὴν προθυμία του ν' ἀποστείλει στὴ Σκυθία ἱεραποστόλους. Παράλληλῃ μάλιστα τὸ στρατιωτικὸ διοι-

μονοφυσικὴ κίνηση, (βλ. P. Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire*, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 81 κ.έ.).

1. ... ὅτι τὸν Ἰστρον διαβάντες πρὸς τὸν Βάλεντα τὴν εἰρήνην ἐσπείσαντο, τηρικαῖτα παρὼν Εὐδόξιος ὁ δασώνιμος ἐπέθετο τῷ βασιλεῖ πείσαι οἱ κοινωνῆσαι τοὺς Γότθους· πάλαι γὰρ τὰς τῆς θεογνωσίας ἀκτίνας δεξιμένοι τοῖς ἀποστολικοῖς ἐνιτρίφοντο δόγμασι. «βεβαιότερον γάρ», ἔφη, «τὸ κοινὸν τοῦ φρονήματος τὴν εἰρήνην ἐργάζεται» (Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 273).

2. Θεοδώρητος, ὁ.π., σελ. 274.

3. Βλ. P. Năsturel, *Les actes de Saint Sabas le Goth* (BHG¹ 1607), *RIESEE* 7 (1969), σελ. 178 κ.έ.

κητή να προστατεύσει τους κατατρεγμένους χριστιανούς της περιοχής¹. Στην επιστολή του προς τον Άσχόλιο της Θεσσαλονίκης αναφέρεται εκτενώς στη διάδοση του Χριστιανισμού στους *ἐπέκειντα τοῦ Ἰστροῦ* βαρβάρους αλλά και στα μαρτύρια που υπέστησαν από τους διωγμούς που ακολούθησαν².

Εξάλλου την ίδια εποχή, μεταφέρθηκαν στη Μοψουεστία της Κιλικίας τὰ λείψανα ενός άλλου ὁρθόδοξου μάρτυρα τῶν Γότθων τοῦ Νικήτα, πράγμα που σημαίνει ὅτι και ἡ Ἐκκλησία της Κιλικίας εἶχε ἀναπτύξει σχέσεις με τὴν ὁρθόδοξη Ἐκκλησία της Γοθθίας³.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα, καὶ ιδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Μ. Βασιλείου με τὸν στρατιωτικὸ διοικητὴ τῆς Μ. Σκυθίας, γίνεται φανερό ὅτι ἡ στάση τῶν ἐπισήμων ἀρχῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε, παρὰ τὴν ἀρειανικὴ τους τοποθέτηση, ἀρετὰ ἀνεκτικὴ ἀπέναντι στὴν ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὶς σχέσεις της με χριστιανικὲς κοινότητες ξένων λαῶν. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ με ὁποιοδήποτε τρόπο προσέγγιση βαρβαρικῶν λαῶν ἢ ὁμάδων εὐνοοῦσε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους⁴.

Στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 4ου αἰώνα, ὅταν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου ἀνέλαβε ὁ Θεοδόσιος Α΄, ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Αὐτοκρατορίας ἄλλαξε ὑπὲρ τῆς ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία μάλιστα ἀνακηρύχθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα ἀμέσως μετὰ τὴ Β΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ὡς τὸ ἐπίσημο δόγμα τοῦ Κράτους⁵. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς κρατικῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπέφερε καὶ τὴ μεταβολὴ στὴν ἄσκηση τῆς ἐξωτερικῆς θρησκευτικῆς προπαγάνδας. Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μεταβολῆς τοποθετεῖται ἡ ἔντονη ἀποστολικὴ δράση ποὺ ἀνέπτυξε ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 4ου αἰώνα. Στὴν προσπάθειά του νὰ συγκρατῇ στὴν ὁρθόδοξη πίστη τοὺς Γότθους, ποὺ ζοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ νὰ μεταστρέψει στὴν ὁρθοδοξία ἀρειανοὺς ὁμοφύλους τους, ἱδρύσε

1. Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, 'Επιστολὴ ΡΝΕ', col. 612-613 (PG. 32).

2. Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, 'Επιστολὴ ΡΞΔ', 'Ἀσχολίῳ ἐπισκόπῳ Θεσσαλονίκης, col. 636 (PG. 32).

3. H. Delehaye, Saints de Thrace et de Mésie, An. Boll. 31 (1912), σελ. 209-215.

4. Τὴν ἴδια ἀνοχὴ θὰ ἐπιδίξουν οἱ ἐπίσημες ἀρχὲς καὶ ἀργότερα, ιδιαίτερα στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ἡ μονοφυσικὴ Ἐκκλησία παρὰ τὶς συνεχεῖς διώξεις ποὺ ὑφίστατο στὸ ἐσωτερικὸ, εἶχε ἀναπτύξει στὸ ἐξωτερικὸ μεγάλη ἱεραποστολικὴ δράση, μερικὲς φορὲς μάλιστα μετὰ τὴ σιωπηρὴ συμπαράσταση τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορα.

5. *Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεψηφίσατο, καὶ νόμον ἔθετο κυρίαν εἶναι τὴν πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων, παραδοθῆναι δὲ τὰς πανταχῇ ἐκκλησίας τοῖς ἐν ὑποστάσει τριῶν προσώπων ἰσοτίμων τε καὶ ἰσοδυνάμων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογοῦσι θεότητα, πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος* (Σωζομενός, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 312).

στήν Πρωτεύουσα γοτθική καθολική εκκλησία, που την υπηρετούσαν όμογλωττοι τῶν Γότθων πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, στήν ὁποία μάλιστα συχνὰ δίδασκε καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τὴ βοήθεια διερμηνέα¹. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ περικοπές ἀπὸ μία Ὀμιλία του, οἱ ὁποῖες ὑποδηλώνουν τὶς ἀκατάβλητες προσπάθειές του γιὰ τὴν ἐξημέρωση τῶν βαρβάρων τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τὴ συνανδέλφωσή τους μετὰ τὸ λαὸ τῆς Πρωτεύουσας: καὶ τοῦτο σήμερον ἐωράκατε, τοὺς πάντων ἀνθρώπων βαρβαρικωτέρους μετὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προβάτων ἐστῶτας, καὶ κοινὴν οὖσαν τὴν νομὴν, καὶ τὸν σηκὸν ἓνα, καὶ μίαν ἅπασιν τράπεζαν προκειμένην καὶ παρακάτω Μὴ τοίνυν αἰσχύνῃ τις ἡγείσθω τῆς Ἐκκλησίας ὅτι βαρβάρους εἰς μέσον ἀναστῆναι καὶ εἰπεῖν παρεσκευάσαμεν².

Ὑπενθυμίζουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὶς διαστάσεις πού εἶχε λάβει τὸ γοτθικὸ πρόβλημα στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μετὰ τὴ διείσδυση σὲ στρατιωτικές, δημόσιες καὶ ἰδιωτικές ὑπηρεσίες πολυαρίθμων βαρβάρων. Βεβαρβάρωτο ἢ πόλις ὑπὸ πολλῶν μυριάδων καὶ οἱ αὐτῆς οἰκίτορες ἐν αἵμαλώτων μοίρᾳ ἐγένοντο ἀναφέρει ὁ Σωκράτης³, ἐνῶ ὁ Συνέσιος, γνήσιος ἐκπρόσωπος τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ γνωστὸς γιὰ τὶς φιλοσοφικές του ἀρχές, ἀντιδρᾷ ἔντονα στὴν ἐκβαρβάρωση τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ στὸ λόγο του «περὶ βασιλείας» παρουσιάζει ζοφερὴ τὴν εἰκόνα τῆς βαρβαρικῆς κυριαρχίας στὴν Πρωτεύουσα⁴.

Φαίνεται, λοιπόν, πὼς ἡ ἔντονη δράση τοῦ Χρυσοστόμου ἀνάμεσα στοὺς Γότθους τῆς Πρωτεύουσας εἶχε καὶ πολιτικές προεκτάσεις. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλε νὰ συνεργαστεῖ μετὰ τὸ Κράτος καὶ χρησιμοποιώντας τὰ δικά της μέσα νὰ συμβάλει στὴν ἀποσόβηση τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου.

Οἱ προσπάθειες τοῦ Χρυσοστόμου γιὰ τὴν εὐρύτερη διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου δὲν περιορίζονταν μόνο στοὺς Γότθους τῆς Πρωτεύουσας, ἀλλ' ἐπεκτείνονταν καὶ σὲ ἄλλες περιοχές. Ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦμε στοὺς Γότθους τῆς Κριμαίας, γιὰ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν ὁποίων ἐπέδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον μετὰ τὴ

1. Ὅρων δὲ τὸν Σκυθικὸν ὄμιλον ὑπὸ τῆς Ἀρειανικῆς θηρευθέντα σαγῆνης, ἀντεμηνανήσατο καὶ αὐτὸς καὶ πόρον ἄγρους ἐξηῆρεν· ὁμογλώττους γὰρ ἐκείνοις πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ τοὺς τὰ θεῖα ὑπαναγινώσκοντες λόγια προβαλλόμενος, μίαν τοῦτοις ἀπένειμεν ἐκκλησίαν, καὶ διὰ τούτων πολλοὺς τῶν πλανωμένων ἐθήρευσεν· αὐτὸς τε γὰρ θαμινὰ ἐκεῖσε φοιτῶν διελέγετο, ἐρμηνευτῇ χρώμενος τὴν ἐκατέραν γλῶτταν ἐπισταμένῳ τινί. καὶ τοὺς λέγειν ἐπισταμένους τοῦτο παρεσκεύαζε δοῦν. ταῦτα μὲν οὖν ἐνδον ἐν τῇ πόλει διετέλει ποιῶν καὶ πολλοὺς τῶν ἐξηπατημένων ἐξώγει, τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων ἐπιδεικνὺς τὴν ἀλήθειαν (Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 330, Parmentier). Πρβλ. J. M a n s i o n, *Les origines du christianisme chez les Goths*, An. Boll. 33 (1914), σελ. 26 καὶ E. A. T h o m p s o n, ὁ.π., σελ. 133.

2. Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὀμιλία Η', τόμ. 12, σελ. 513-514 (ἐκδ. Gaumme).

3. Σωκράτης, Ἐκκλ. Ἱστορία, col. 677 (PG 67).

4. Συνέσιος, Περὶ βασιλείας, σελ. 5-62 (Terzachi).

χειροτονία και αποστολή του επισκόπου Ούνιλα, πού, όπως ο ίδιος ο Χρυσόστομος αναφέρει σε 'Επιστολή του, κατάφερε πολλά και μεγάλα¹. Μετά το θάνατο του Ούνιλα, ο βασιλιάς των Γόθων ζήτησε από τον Χρυσόστομο νέο επίσκοπο για την πλήρωση της κενής επισκοπικής έδρας². Το ίδιο ενδιαφέρον, κατά τον Θεοδώρητο, εξέδηλωσε και για τους νομάδες Σκυθες του Δούναβη, για τον προσηλυτισμό των οποίων φρόντισε να στείλει άνδρας την αποστολικήν φιλοσοφίαν εξηλωκότας³. Με το χαρακτηρισμό νομάδες Σκυθες ο συγγραφέας υπονοεί μάλλον τους Ούννους, οι οποίοι από την τελευταία δεκαετία του 4ου αιώνα είχαν κατακλύσει, όπως είναι γνωστό, τις περιοχές του Δούναβη.

Το ενδιαφέρον του Χρυσοστόμου για τον εκχριστιανισμό των λαών του Δούναβη συμπίπτει χρονικά με την ενεργό ιεραποστολική δράση δύο άλλων συγχρόνων του επισκόπων της Βαλκανικής: του επισκόπου της Τόμεως Θεοτίμου και του Νικήτα, επισκόπου της Remesiana (πόλη της Μεσόγειας Δακίας, σημ. Bela Palanka της Γιουγκοσλαβίας).

Ο πρώτος, φίλος του Χρυσοστόμου, άσκητής και φιλόσοφος, προσπάθησε να διαδώσει την ορθόδοξη πίστη ανάμεσα στα ούννικα φύλα του Κάτω Δούναβη. Η δράση του ξεπερνούσε συχνά τα θρησκευτικά πλαίσια και έπαιρνε χαρακτήρα έθνικό· επικεφαλής ομάδας ιεραποστόλων κατόρθωνε, πολλές φορές, με τη χριστιανική διδασκαλία και την προσφορά πλουσίων δώρων, να αποτρέψει επιδρομές και λεηλασίες βαρβαρικών ομάδων⁴.

Ο δεύτερος, λατινόφωνος, σύγχρονος και αυτός του Χρυσοστόμου, έδρασε ως ιεραπόστολος ανάμεσα στα γοθτικά και ούννικα φύλα της παρόχθιας Δακίας. Δεν είναι γνωστό αν οι δραστηριότητές του είχαν επεκταθεί και βόρεια του Δούναβη. Ο επίσκοπος της Νόλας (Ιταλία) Παυλίνος τον παρουσιάζει στα ποιήματά του ως κατηχητή βαρβαρικών κοινοτήτων και ομάδων, χωρίς

1. 'Ιω. Χρυσοστόμου, 'Επιστολή ΙΔ', τόμ. 3, σελ. 722 (Gaumme). Πρβλ. A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Καίμπριτζ-Μασσ. 1936.

2. Π. Πολάκη, 'Η Έλληνική Έκκλησία και ο κόσμος των βαρβάρων', 'Επιστ. 'Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης (1953), σελ. 472.

3. Μαθών δέ τινες των νομάδων Σκυθών παρά τον 'Ιστρον έσκηνημένους διψήν μὲν τῆς σωτηρίας, έστερεῖσθαι δὲ τοῦ τὸ νᾶμα προσφέροντος, έπεζήτησεν άνδρας τὴν αποστολικήν φιλοσοφίαν εξηλωκότας και τούτους εκείνοις επέστησεν (Θεοδώρητος, σελ. 330, Parmentier).

4. 'Εν τούτῳ δὲ Τόμεως και τῆς ἄλλης Σκυθίας τὴν εκκλησίαν επετρόπευε Θεότιμος Σκυθης, άνηρ ἐν φιλοσοφία διατραφεῖς· δν ἀγάμενοι τῆς ἀρετῆς οἱ παρά τὸν 'Ιστρον Ούννοι βάρβαροι θεὸν 'Ρωμαίων ὠνόμαζον... ἐπεὶ δὲ πολλάκις επιόντες εκακούργουν τοὺς Σκυθας φύσει θηριώδεις ὄντας εἰς ἡμερότητα μετέβαλλεν έστιῶν τε και δώροις φιλοφρονούμενος... (Σωζομενός, σελ. 341-342). 'Η περίπτωση τῆς δράσης τοῦ Θεοτίμου, επισκόπου τῆς Μ. Σκυθίας ενισχύει τὴν ἄποψή μας ὅτι ὁ ρόλος τῆς 'Εκκλησίας τῶν ἀκριτικῶν περιοχῶν εἶχε μεγάλη πολιτικὴ βαρύτητα και, κατὰ συνέπεια, ἡ ἡγεσία τῆς μεγάλης δύναμη (βλ. πὺν πάνω τὸ παράδειγμα τοῦ επισκόπου τῆς Τόμεως Βετρανίωνα).

νά προσδιορίζει ἂν πρόκειται γιὰ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Αὐτοκρατορίας λαούς¹.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ (ἄρχες τοῦ 5ου αἰώνα) ὁ "Ἁγιος Ἱερώνυμος ἀναφέρει σ' ἐπιστολὴ τοῦ ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ποὺ ἔχουν ἀσπασθεῖ τὸ Χριστιανισμὸ καὶ τοὺς Οὐνόνοους: *Deposuit pharetras Armenius, Hunni discunt Psalterium, Scythae fervent frigora colore fidei*². Ἄν καὶ ἐλάχιστα πειστικὴ ἢ ἀναφορὰ τοῦ Ἱερωνύμου, εἶναι, ὥστόσο, ἐνδεικτικὴ τῆς προσπάθειας ποὺ ἔχει ἀναληφθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ καὶ τὴ δυτικὴ Ἐκκλησία γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου σὲ ξένους λαοὺς. Τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας στὴν περιοχὴ τοῦ Δούναβη ἐναρμονίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἐπίσημη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀσκεῖται στὴν περιοχὴ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Μ. Θεοδοσίος στὴν κρίσιμη στιγμή ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία, λόγω τοῦ γοτθικοῦ κινδύνου, ἐπέλεξε γιὰ τὴν ἀντιμετώπισίν του τὴν πολιτικὴ τῆς εἰρηνικῆς ὁδοῦ³. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ διευκόλυνε ὅπως-δήποτε τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας τῶν παραμεθορίων ἐπαρχιῶν, ἢ ὅποια μὲ τὴ σειρὰ τῆς ἐνίσχυε στὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων τῆς, ὅπως ἀναλύσαμε παραπάνω. αὐτὴ τὴν πολιτικὴ ἐπιλογὴ.

B

Τὴν ἴδια ἐποχὴ (τέλη τοῦ 4ου - ἀρχές τοῦ 5ου αἰ.) ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία θὰ παίζει πρωτεύοντα ρόλο στὴ δημιουργία ἐθνικῆς γλώσσας καὶ τὴ διαμόρφωση πνευματικῆς αὐτονομίας σὲ μιὰ μεγάλη χώρα τῆς Ἀνατολῆς, τὴν Ἀρμενία, ὑποταγμένη πολιτικὰ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς στὴν Περσία⁴. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι τῆς χώρας μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πατριάρχη Sahak καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀρμενίας Vram-Chaprouh ἀναλαμβάνουν ἀμέσως τὸ ἔργο τῆς ἀφύπνισης τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς παράδοσης. Ἡ δυσκολία προσέγγισης τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἱερῶν κειμένων ἀπὸ τὶς πλατιεὲς λαϊκὲς μάζες καὶ ἡ παρεμπόδιση ἀπὸ τοὺς Πέρσες τῆς ἐλεύθερης διάδοσης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καθιστοῦν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη δημιουργίας ἐθνικῆς γλώσσας, μὲ τὴν ἀνεύρεση ἀρμενικοῦ ἁλφασβήτου.

Τότε ἀκριβῶς, ἀμέσως δηλ. μετὰ τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας

1. Βλ. D. P i p p i d i, *Contribuții la istoria veche a României*, Βουκουρέστι 1967, σελ. 508-513.

2. Eusebi Hieronymi Epist. 107, 2, col. 870 (PL 22).

3. Θεμιστίου Λόγοι, σελ. 237, 252-254, 256, 257 (ἐκδ. Dindorf). Πρβλ. Σ ο φ ί α ς Π α τ ο ῦ ρ α, *Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας (4ος-6ος αἰ.)*, Σύμμεικτα 6 (1985), σελ. 324.

4. Στὴ συνθήκη τοῦ 390, ποὺ εἶχε συναφθεῖ μεταξὺ Θεοδοσίου Α' καὶ Περσῶν, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἀρμενίας, ἡ Μεγάλῃ Ἀρμενία, ὅπως εἶναι γνωστὴ, πέρασε στὸν πολιτικὸ ἔλεγχον τῆς Περσίας (βλ. R. G r o u s s e t, *Histoire de l'Arménie*, Παρίσι 1973, σελ. 163-164).

στον πολιτικό έλεγχο τῆς Περσίας, μεταξύ τῶν ἐτῶν 392 καὶ 405, ὁ μοναχὸς Mesrop Machtots, ἱεραπόστολος τῆς Σιουνίας, δημιουργήσε τὸ ἄρμενικὸ ἄλφάβητο μετὰ βάση τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὴν προσθήκην σημεϊτικῶν χαρακτήρων¹. Μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἄλφαβήτου, ὁ Mesrop, ὁ πατριάρχης Sahak καὶ οἱ μαθηταί τους, κάτοχοι ὅλοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ παιδείας, ἐπιχείρησαν τὴ μετάφραση στὴν Ἀρμενικὴ τοῦ Εὐαγγελίου, συνεπικουρούμενοι σ' αὐτὸ τὸ δύσκολο ἔργο καὶ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδοσίου Β'. Ὁ Sahak ἔστειλε τὸν Mesrop μετὰ συνοδεία στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν αὐλὴ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ζητώντας, προφανῶς, διευκολύνσεις γιὰ τὸ ἔργο τους².

Ἡ εὐρύτερη διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τὴ διείσδυση τοῦ ἑλληνικοῦ-ἑλληνιστικοῦ πνεύματος θὰ ἐμπόδιζε τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἱρανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ θὰ ἐξασφάλιζε στὸ Βυζάντιο ἓνα εἶδος πολιτιστικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἐπικυριαρχίας (κηδεμονίας) ἐπὶ τῆς ὑποτεταγμένης πολιτικῆς στὴν Περσία Ἀρμενίας.

Βέβαια, ἡ συγκυρία ὅτι ἀνάμεσα στὴ βυζαντινὴ καὶ περσικὴ αὐτοκρατορία ἐπικρατοῦσαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ πολὺ φιλικές σχέσεις εὐνόησε σημαντικὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἄρμενικῆς γλώσσας καὶ τὴν αὐτοδύναμη ἄσκηση τοῦ Χριστιανισμοῦ στοὺς κόλπους τοῦ ἄρμενικοῦ λαοῦ. Οἱ βασιλεῖς τῶν δύο μεγάλων αὐτοκρατοριῶν, Ἀρκάδιος καὶ Ἰσδιγέρδης Α', προσπάθησαν ἐνσυνείδητα νὰ διατηρήσουν τίς μετὰ τὸν τους φιλικές σχέσεις, ἀφοῦ ὁ πρῶτος ἀντιμετώπιζε δυσκολίες στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου, ἐνῶ ὁ δεύτερος εἶχε ν' ἀντιμετωπίζει τοὺς Ἐφθαλῖτες Οὐννους στὸ Χορασάν³.

1. Βλ. R. Grousset, ὁ.π., σελ. 171-175.

2. R. Grousset, ὁ.π., σελ. 174. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀξίζει νὰ τονιστεῖ ἡ εὐρύτητα τῆς ἀντίληψης μετὰ τὴν ὁποία ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀντιμετώπιζε τοὺς ξένους λαούς. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς Ρωμαίους ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιβάλουν τὴ γλώσσα τους στοὺς κατακτημένους λαούς, οἱ Βυζαντινοί, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα, ἐνθαρρύνουν καὶ ἐνισχύουν τὴ δημιουργία ἐθνικῶν γλωσσῶν, ἔτσι ὥστε μετὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ νὰ δημιουργοῦν μετὰ τοὺς ἀντίστοιχους λαούς σχέσεις πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐξάρτησης. Τὴν εὐρύτητα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης καὶ τοῦ φιλελεύθερου πνεύματος ἀπηχεῖ ἡ φράση τοῦ Χρυσοστόμου: καὶ Σκύθαι καὶ Θράκες καὶ Σαυρομάται καὶ Μαῦροι καὶ Ἰνδοὶ καὶ οἱ πρὸς αὐτὰς ἀποικισμένοι τὰς ἐσχατίας τῆς οἰκουμένης πρὸς τὴν οἰκίαν ἕκαστος μετέβαλλε γλῶσσαν τοὺς θεῖους λόγους (βλ. Π. Π ο λ ἄ κ η ς, ὁ.π., σελ. 473).

3. Τ. Λ ο υ γ γ ῆ ς, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Ζ' (Ἀθήνα 1978), σελ. 141. Οἱ σχέσεις τῶν δύο ἡγετῶν ὑπῆρξαν σὲ τέτοιο βαθμὸ φιλικές, ὥστε ὁ Ἀρκάδιος, λίγο πρὶν πεθάνει, νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν Ἰσδιγέρδη νὰ καταστεῖ ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου παιδιοῦ του. Ὁ τελευταῖος ἀποδέχθηκε μετὰ εὐχαρίστηση τὴν πρόταση τοῦ Ἀρκადίου καὶ μετὰ τὸ θάνατό του ὅρισε ὡς ἐπίτροπο τὸν Ἀντίοχο (βλ. Θεοφάνη Χρονογραφία, σελ. 80, C. de Boor).— Γενικότερα γιὰ τίς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Περσίας στὸ πρῶτο μιστὸ τοῦ Ε' αἰῶνα, βλ. Κ α τ ε ρ ῖ ν α ς Σ υ ν ἑ λ λ η, Οἱ διπλωματικὲς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Περσίας ἕως τὸν ΣΤ' αἰῶνα (διδασκαρικὴ διατριβή), Ἀθήνα 1986, σελ. 47-83.

Οἱ ἄριστες, ἐξάλλου, πολιτικές σχέσεις Περσίας - Βυζαντίου εἶχαν πολύ θετικά ἀποτελέσματα στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἰδίας τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίοδο ἔδρασε στὴν Περσία ὁ ἐπίσκοπος Μεσοποταμίας Μαρουθᾶς, μέσω τοῦ ὁποῖου ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Περσίᾳ διεπλάτυνθη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Σωκράτη¹: 'Υπὸ δὲ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον, καὶ τὸν ἐν Περσίᾳ Χριστιανισμὸν πλατυνθῆναι συνέβη ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσῶν συνεχεῖς αἰεὶ προσβεῖται γίνονται. Ιδιόμοροι δὲ εἰσιν αἰτίαι δι' αἷς συνεχῶς πρὸς ἀλλήλους προσβεύονται. Χρεία δὲ οὖν καὶ τότε ἦγαγεν, ὥστε Μαρουθᾶν τὸν Μεσοποταμίας ἐπίσκοπον, . . . πεμφθῆναι παρὰ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων πρὸς τὸν βασιλέα Περσῶν². Στὰ πλαίσια, λοιπόν, τῶν πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν συναλλαγῶν ἐντάσσεται κατὰ τὸν Σωκράτη ἡ ἀποστολὴ στὴν περσικὴ αὐλὴ τοῦ ἐπισκόπου Μαρουθᾶ καὶ μάλιστα κατ' ἐντολὴ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Τὴν πληροφορία ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Θεοφάνης, συμπληρώνοντας ὅτι . . . ὑπὸ τῷ αὐτοῦ Θεοδοσίου θείῳ Ὁνωρίῳ καὶ Πουλχερίᾳ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ τὰ Χριστιανῶν ἐπιστημόνως ἐπαιδεύετο³. Ἡ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἐπωφελομένη ἀπὸ τὶς εὐνοϊκὲς πολιτικὲς σχέσεις ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα στὶς δύο Αὐτοκρατορίες, ἐνεργοποιεῖ καὶ πάλι τοὺς μηχανισμοὺς τῆς διπλωματίας της, προκειμένου νὰ διευρυνθεῖ καὶ νὰ διασφαλισθεῖ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Βυζαντίου, τουλάχιστον, πάνω στοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μαρουθᾶς κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Περσία ἀνέπτυξε σημαντικὴ ἱεραποστολικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ δράση ποὺ ἐπισφραγίστηκε μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Σελευκείας (410), κατὰ τὴν ὁποία ὀργανώθηκε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῆς Περσίας, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος Σελευκείας (Κτησιφῶντος) ὀνομάστηκε ἀρχηγὸς τῆς περσικῆς ἐκκλησίας καὶ πῆρε τὸν τίτλο «Καθολικός»⁴. Τὸν Μαρουθᾶ διευκόλυνε οὐσιαστικὰ στὸ ἔργο του ἡ στάση τοῦ Πέρση βασιλιᾶ Ἰσδιγέρδη ἀπέναντι στὸν Χριστιανισμό, ποὺ ἦταν τόσο εὐνοϊκὴ ὥστε οἱ χριστιανικὲς πηγὲς νὰ τὸν ἐμφανίζουν ὡς ἑτοιμοὺς νὰ δεχθεῖ τὸ βάπτισμα⁵.

1. Σωκράτης, Ἑκκλ. Ἱστορία, col. 752-753 (PG 67).

2. Σωκράτης, ὅ.π., col. 752.— Θεοφάνης, Χρονογραφία, σελ. 80.

3. Θεοφάνης, ὅ.π., σελ. 80.

4. Βλ. J. Labourt, *Le christianisme dans l'Empire Perse sous la dynastie Sassanide*, Παρίσι 1904², σελ. 93-94.— Κατερίνα Συνέλλη, ὅ.π., σελ. 51-52.

5. Μικρόν δὲ ἐδέησε καὶ χριστιανίσαι αὐτὸν [Ἰσδιγέρδην] πείραν δεδωκότος ἑτέρου τοῦ Μαρουθᾶ, σὺν Ἀνθῳ τῷ ἐπισκόπῳ Περσίδος. . . καὶ ὁ Ἰσδιγέρδης μὲν ἔφθασε τελευτῆσαι, πρὶν τελείως χριστιανίσαι. . . (Σωκράτης, Ἑκκλ. Ἱστορία, col. 753, PG 67), καὶ στὸν Θεοφάνη, τῷ δ' αὐτῷ ἔτει Ἰσδιγέρδης, ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς, πρότερον Μαρουθᾶ, τοῦ ἐπισκόπου Μεσοποταμίας, ταῖς παραινήσεσι πειθόμενος καὶ Ἀβδαῦ τοῦ τῆς βασιλευούσης ἐν Περσίᾳ πόλεως ἐπισκόπου, εἰς ἄκρον θεοσεβῆς γέγονεν, ὥστε ἔμελλε σχεδὸν βαπτίζεσθαι διὰ τὰς θαυματουργίας τοῦ Μαρουθᾶ καὶ τοὺς μάγους ὡς ἀπατεῶνας ἐκόλαζεν (Χρονογραφία, σελ. 82). Στὴν πραγματικότητά, ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία ποὺ παραχώρησε ὁ Ἰσδιγέρδης

Τὰ πράγματα ὁμως ἄλλαξαν γιὰ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Περσίας, ὅταν τὸν Ἰσδιγέρδη διαδέχθηκε στὸ θρόνο ὁ γιός του Οὐαράνης Ε' (Βαράμ), ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεοφάνη, σὺν τῇ βασιλείᾳ καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας διωγμὸν διεδέξατο¹. Ἔτσι τὸ ἔργο τῆς εὐρύτερης διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ μέσα στὴν αὐτοκρατορία τῶν Σασσανιδῶν, ποὺ μὲ ἐπιτυχία εἶχε ἀναπτύξει στὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ 5ου αἰ. ὁ ἐπίσκοπος Μαρουθᾶς, ἀνακόπτεται καὶ στὸ ἐξῆς τὸ Βυζάντιο περιορίζεται, ὅπως καὶ παλαιότερα, μόνο στὴν προστασία, μὲ πολιτικὰ κυρίως μέσα², τῶν ἤδη ὑπαρχόντων Χριστιανῶν, ὑπηκόων τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ στοὺς διωγμοὺς ποὺ ἔχει ἐξαπολύσει ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς Περσίας ὁ βασιλιάς Οὐαράνης συμμετέχει καὶ ὁ φύλαρχος τῶν Σαρακηνῶν τῆς Περσίας Ἀσπέβετος, ὑποτελὴς στὴν περσικὴ αὐτοκρατορία. Ὡστόσο, μοιρολότι ὁ ἴδιος εἶναι εἰδωλολάτρης, ἡ συμπεριφορὰ του ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν εἶναι εὐνοϊκὴ σὲ σημεῖο ποὺ τοὺς βοηθᾷ νὰ δραπετεύσουν ἀπὸ τὸν τόπο τῶν διωγμῶν καὶ νὰ περάσουν στὴν ἐπικράτεια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας³. Ἡ εὐνοιά του πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἐξοργίζει τὸν βασιλιά τῶν Περσῶν, ὁ ὁποῖος τὸν ἀναγκάζει νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του καὶ νὰ καταφύγει στοὺς Βυζαντινοὺς. Ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἀνατόλιος δράττεται ἀμέσως τῆς εὐκαιρίας, συνάπτει μαζί του συμμαχία καὶ τοῦ ἀναθέτει τὴ φυλαρχία τῶν Σαρακηνῶν τῆς Ἀραβίας, συμμάχων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας³. Ἡ νέα πολιτικὴ κατάσταση ποὺ ἔχει διαμορφωθεῖ στὸ ἀνατολικὸ σύνορο τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Σαρακενοὶ Ἀραβες τῆς περιοχῆς ἔχουν ἤδη δεχθεῖ τὴν ἐπιρροὴ τῆς αὐτοκρατορίας στὸ πολιτιστικὸ καὶ ἰδεολογικὸ πεδίο ἀποτελοῦν βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς νομάδες.

Τὶς σημαντικότερες πληροφορίες γι' αὐτὴν τὴν προϊσλαμικὴ ἐποχὴ τῶν Ἀρά-

στοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους του γιὰ τὴν ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων ἐντάσσεται στὴ γενικότερη πολιτικὴ ἀνεξίθρησκείας ποὺ ἀκολουθοῦσε στὴ χώρα του, ἡ ὁποία ἐξυπηρετοῦσε μᾶλλον τὰ πολιτικὰ του σχέδια (βλ. καὶ Α. Α. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας 324-1453*, Ἀθήνα 1973, σελ. 127).

1. Θεοφάνης, Χρονογραφία, σελ. 85 (C. de Boor). Πρβλ. J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire (395 A.D. to 800 A.D.)* τόμ. 1, Ἀμστερνταμ 1966, σελ. 305.

2. Τοῦτω τῷ ἔτει ἀγαθότητι πολλῇ κινούμενος Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς, καίπερ νικήσας κατὰ κράτος τοὺς Πέρσας, φειδοῖ τῶν κατοικοῦντων ἐν Περσίᾳ Χριστιανῶν εἰρήνην ἀσπάζεται καὶ ἀποστέλλει πρεσβετὰς Ἠλίωνα τε τὸν πατρίκιον, ὃν πάνν διὰ τιμῆς ἤγεν, καὶ Ἀνατόλιον, τὸν τῆς ἀνατολῆς στρατηγόν, εἰρήνην σπεύσασθαι. Οὐαράνης δὲ γνοὺς τὴν αὐτοῦ ἦτταν δέχεται τὴν πρεσβείαν. καὶ οὕτως ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπαύσατο διωγμὸς (Θεοφάνης, ὅ.π., σελ. 87).— Πρβλ. Κατερίνας Συνέλλη, ὅ.π., σελ. 53-54.

3. Βλ. I. Engelhart, *Mission und Politik in Byzanz, Ein Beitrag zur Strukturanalyse Byzantinischer Mission zur Zeit Justins und Justinians* [Miscellanea Byzantina Monacensia 19], Μόναχο 1974, σελ. 97.

βων (Σαρακηνῶν) καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Χριστιανούς μᾶς παρέχουν οἱ Βίοι τῶν Ἁγίων Εὐθυμίου τοῦ «Μεγάλου» (377-473) καὶ Σάββα (439-531)¹. Σύμφωνα μὲ τὸ Βίο τοῦ πρώτου Ἁγίου, ὁ Εὐθύμιος, ἀνέπτυξε μεγάλη ἱεραποστολική δράση ἀνάμεσα στοὺς Ἕθραβες. Ἰδρυσε γύρω στὰ 428 μία λαύρα κοντὰ στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ὀργάνωσε «παρεμβολή» (οἰκισμὸ) γιὰ τοὺς ἐκχριστιανισθέντες Ἕθραβες (Σαρακηνούς). ποὺ ζοῦσαν σὲ ἀπόσπαση τριῶν ὥρῶν ἀνατολικὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Μαζὶ μὲ τὸ λαό του ἐκχριστιανίστηκε καὶ ὁ φύλαρχος τῶν Σαρακηνῶν Ἀσπέβετος, ὁ ὁποῖος βαπτίστηκε καὶ μετονομάστηκε σὲ Πέτρο. Ὁ ἴδιος μάλιστα μὲ παράκληση τοῦ Εὐθυμίου χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς Ἱερουσαλήμ Ἰουβενάλιο, ἐπίσκοπος τῶν Σαρακηνῶν, εἰδικὰ γιὰ τὴν «Παρεμβολή»². Μετὰ τὴ χειροτονία του ὁ Ἀσπέβετος (Πέτρος) δὲν καταλαμβάνει, ὅπως συνήθως, κάποια ἐπισκοπικὴ ἔδρα, ἀλλὰ δρᾷ καὶ διδάσκει μέσα στὶς σκηνές τοῦ λαοῦ του³. Τὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο προσαρμόζεται, λοιπόν, στὴν προκειμένη περίπτωση, στὶς κοινωνικὲς δομὲς τῶν νομάδων.

Σποραδικὲς μαρτυρίες γιὰ τὶς σχέσεις Ἀράβων - Βυζαντινῶν περιέχονται ἐπίσης καὶ στὸν «Βίο» τοῦ Ἁγίου Σάββα⁴. Σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ κειμένου μνημονεύονται οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀράβων ἐναντίον τοῦ μοναστηριοῦ του. Ἀναφέρεται μάλιστα πῶς, ὅταν ὁ Σάββας ἐπισκέφθηκε τὴν Κωνσταντινούπολη, ζήτησε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο νὰ ἱδρύσει ἓνα κάστρο στὴν ἔρημο, κοντὰ στὰ μοναστήρια, γιὰ νὰ προστατεύονται οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Ἀναστάσιος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ κειμένου, ἀνταποκρίθηκε ἀμέσως στὸ αἶτημά του καὶ ἔδωσε ἐντολὴ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ φρουρίου, ἡ ὁποία προφανῶς δὲν ἐκτελέστηκε, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει καμιὰ μαρτυρία φιλολογικὴ ἢ ἀρχαιολογική, ποὺ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀνέγερσή του.

Σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ «Βίου» τοῦ Ἁγίου Σάββα μνημονεύονται ἐπεισόδια ποὺ εἶναι ἐνδεικτικὰ τῶν καλῶν σχέσεων ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τοὺς Σαρακηνούς, πράγμα ποὺ σημαίνει πῶς ὁ Σάββας, ὅπως προγενέστερα ὁ Εὐθύμιος, εἶχε ἀναπτύξει μεγάλη ἱεραποστολικὴ δράση στοὺς κόλπους τῶν νομάδων Ἀράβων.

Ἄλλη πηγὴ μὲ σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸ Σαρακηνῶν εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Θεοδορήτου Κύρου. Ἀναφέρεται στὴ δράση τοῦ Συμεὼν Στυλίτη, στὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου αἰώνα, καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸν μαθητὴ καὶ βιογράφο του Ἀντώνιο, ποὺ μνημονεύει ὅχι μόνο τὸν προσηλυτισμὸ πολλῶν Σαρακηνῶν (Ἀράβων) ἀλλὰ καὶ τὴ βάπτισή τοῦ βασιλιᾶ τους, προφανῶς κάποιου Ἕθραβα ἡγεμόνα ἢ φύλαρχου⁵.

1. Βλ. Α. Α. Vasiliev, *Notes on some Episodes...*, σελ. 310

2. Ὁ.π., σελ. 310.

3. I. Engelhart, Ὁ.π., σελ. 97.

4. Α. Α. Vasiliev, *Notes on some Episodes...*, σελ. 311

5. Ὁ.π., σελ. 312.

Μιά άλλη προσπάθεια για την πολιτική και ιδεολογική υπαγωγή βάρβαρου ήγεμόνα υπό τὸν ἔλεγχο τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, πού καταγράφεται ἀπὸ τὶς πηγές στὴ σειρά τῶν ἐκχριστιανισμῶν τῆς προϊσλαμικῆς περιόδου, καταβλήθηκε ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ διπλωματία στὴν περίπτωση τοῦ Ἀμορκεσοῦ¹. Τὸ γεγονός ἐστὶν στὴν περίπτωση αὐτή, τὴν ὁποία θὰ περιγράψουμε παρακάτω, τὸ Βυζάντιο προσπάθησε νὰ ξανακερδίσει τὸ χαμένο ἔδαφος σὲ μιὰ ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία του περιοχὴ, προσδίδει στὴν πράξη τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ Ἀραβὰ ἡγεμόνα καθαρὰ πολιτικὸ χαρακτῆρα.

Ὁ Ἀραβὰς φύλαρχος Ἀμορκεσός, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τὴν Περσία ὅπου ζοῦσε, εἶχε ἀρχικὰ ἐγκατασταθεῖ κοντὰ στὰ βυζαντινὰ σύνορα σὲ ἀραβικὸ ἔδαφος. Ἀργότερα, ἡ δύναμή του αὐξήθηκε σημαντικά, κυρίως ὅταν κατέλαβε τὴ νῆσο Ἰοτάβα, στὴν ἔξοδο τοῦ κόλπου τῆς Ἀκαμπα. Πρώτη του ἐνέργεια ἦταν νὰ ἐκδιώξει τοὺς βυζαντινοὺς τελωνειακοὺς ὑπαλλήλους ἀπὸ τὰ πολὺ σπουδαῖα γιὰ τὴν Αὐτοκρατορία σημεῖα ἐλέγχου τοῦ ἐμπορίου, πού διεξάγονταν μὲ τὴν Ἀπὼ Ἀνατολὴ διὰ μέσου τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας². Μὲ τὴν ἀνάληψη τοῦ τελωνειακοῦ ἐλέγχου καὶ τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομές του αὐξήσε σημαντικὰ τὴ δύναμή του, ἐνῶ παράλληλα κατέλαβε καὶ ἄλλες γειτονικὲς περιοχές. Στὰ 473 ζήτησε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ πολιτικοῦ του status, μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι θὰ ἤθελε ἐπίσης νὰ τεθεῖ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ἐὰν τοῦ ἀπονεμόταν ὁ τίτλος τοῦ φυλάρχου τῶν Σαρακηνῶν τῆς Πετραίας Ἀραβίας. Τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸ παλάτι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέθεσε σὲ κάποιον ὁμόφυλό του ἐπίσκοπο, στὸν ὁποῖο ἐπιφυλάχθηκε θερμὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα. Ὁ Λέων Α', αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔστειλε μέσω τοῦ ἐπισκόπου προσωπικὴ πρόσκληση στὸν ἴδιο τὸν Ἀμορκεσό. Ἡ εὐκαιρία ἦταν μοναδική γιὰ τὶς βυζαντινὲς ἀρχές γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐπανακτήσουν τὸν τελωνειακὸ ἔλεγχο στὴν Ἰοτάβα, δυνατότητα πού τοὺς εἶχε ἀφαιρεθεῖ, ὅπως προαναφέραμε, ἀπὸ τὸν Ἀραβὰ φύλαρχο. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση ἡ βυζαντινὴ διπλωματία λειτούργησε ἀποτελεσματικά. Τέθηκαν σ' ἐφαρμογὴ ὅλοι οἱ γνωστοὶ μηχανισμοὶ τῆς κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀμορκεσοῦ στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα. Ἐπίδειξη τοῦ πλούτου τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, παράθεση ἐπισημότατων γευμάτων, ξενάγηση σὲ ὅλα τὰ ἀξιοθέατα σημεῖα τῆς πόλεως, συμμετοχὴ καὶ τιμητικὴ θέση ἀνάμεσα στοὺς πλέον ἐπισήμους ἀξιωματούχους κατὰ τὶς δημόσιες ἐκδηλώσεις, προσφορά πλουσίων δώρων κ.λπ.³. Πρὶν ἀπ' ὅλα ὅμως, ἐκεῖνο γιὰ τὸ

1. Μάλχος, σελ. 113 (FHG IV). Πρβλ. J. B. Bury, ὁ.π., σελ. 231-232 καὶ I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 98.

2. ...μίαν δὲ τῶν Ῥωμαίων παρεσπίσαντο νῆσον Ἰωτάβην ὄνομα καὶ τοὺς δεκατηλόγους ἐκβαλὼν τῶν Ῥωμαίων αὐτὸς ἔσχεν τὴν νῆσον, καὶ τὰ τέλη ταύτης λαμβάνων, χρημάτων εὐπόρησεν οὐκ ὀλίγων ἐντεῖθεν... (Μάλχος, ὁ.π., σελ. 113).

3. Ὁ.π., σελ. 313.

όποιο ή βυζαντινή διπλωματία ἐργάστηκε περισσότερο ἦταν νὰ πείσει τὸν Ἀμορκεσὸ νὰ γίνεи Χριστιανὸς καὶ μέλος τῆς χριστιανικῆς οἰκουμενικῆς κοινότητος, προσπάθεια ποὺ φυσικὰ στέφθηκε ἀπὸ ἐπιτυχία. Ἀνάμεσα στὰ δῶρα μάλιστα, ποὺ ὁ αὐτοκράτορας Λέων Α' τοῦ προσέφερε κατὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, περιλαμβανόταν καὶ μιὰ πολύτιμη βυζαντινὴ εἰκόνα¹.

Στὰ τέλη τοῦ 5ου - ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰῶνα, ἡ βυζαντινὴ διπλωματία κατέβαλε σοβαρὲς προσπάθειες γιὰ νὰ κερδίσει καὶ ἓναν ἄλλον, ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐχθρό, τὸν Ἀραβὰ ἡγεμόνα Ἀλαμούνδαρο². Ὁ φύλαρχος τῶν Σαρακηνῶν Ἀλαμούνδαρος, ἐπικεφαλῆς τῆς ὑποτελοῦς στὴν Περσία περιοχῆς τῆς H i r a, κοντὰ στὸν Εὐφράτη, πραγματοποιοῦσε συχνὲς ἐπιδρομὲς σὲ περιοχὲς τῆς Συρίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Μεσοποταμίας³. Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου, ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Σευῆρος, σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες τοῦ Ζωναρᾶ, ἔστειλε στὸν Ἀλαμούνδαρο δύο μονοφυσίτες ἐπισκόπους, γιὰ νὰ τὸν μεταστρέψουν στὸν Μονοφυτισμό, ἐπειδὴ, ὥπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος συγγραφέας, ὁ Ἀραβὰς φύλαρχος κατηχηθεὶς παρὰ ὁρθοδόξων ἐπίστευσέ τε καὶ ἐβαπτίσατο ὁρθόδοξος⁴. Ἡ προσπάθεια τῶν μονοφυσιτῶν ἐπισκόπων ἀπέτυχε καὶ οἱ ἴδιοι ἀπογινόντες ὡς οὐκ ἂν ποτε μετενεγκεῖν αὐτὸν δυνήθειεν εἰς τὴν δόξαν αὐτῶν, ὑπεχώρησαν. Ἀργότερα, ὁ Ἰουστινιανὸς προσπάθησε νὰ τὸν προσεγγίσει περισσότερο, χρησιμοποιώντας καὶ ἄλλα μέσα (προσφορά χρημάτων, πλουσιῶν δώρων κ.λπ.) καὶ κατάφερε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν Ἀλαμούνδαρο τὴν ὑπόσχεση ὅτι σὲ περίπτωσι βυζαντινοπερσικοῦ πολέμου θὰ διατηροῦσε οὐδέτερη στάση⁵.

Ἡ παράδοσι, λοιπόν, συνεχίζεται· ἐπιλέγεται καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ὁ εἰρηνικὸς καὶ πλέον ἀνώδυνος τρόπος προσέγγισις τοῦ βάρβαρου ἡγεμόνα.

1. ...καὶ τέλος ἀπέπεμφεν αὐτόν, ἰδίᾳ μὲν παρ' αὐτοῦ εἰκόνα τινα χρυσὴν καὶ κατάλιθον λαβὼν, σφόδρα τε οὖσαν πολυτελεῖ... (Μάλχος, σελ. 313). Ἐνδεικτικὴ τῆς ὑπέρμετρης σημασίας ποὺ ἔδωσε ὁ Λέων Α' στὸν τυχοδιώκτη Σαρακηνὸ Ἀμορκεσὸ, κατὰ τὴν ἐπισκεψή του στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶναι ἡ ἀντίδρασις τῶν βυζαντινῶν ἀξιωματῶν τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ὥπως παρουσιάζεται μέσα στὸ ἐπίσης ἀσύστηρὰ κριτικὸ ἀπέναντι στίς ἐνέργειες τοῦ αὐτοκράτορα κείμενο τοῦ Μάλχου.

2. Ζωναρᾶς, Ἐπιτομή, τόμ. 3, σελ. 139-140 (CSHB).

3. Προκόπιος, Πόλεμοι, τόμ. 1, σελ. 89 (ἐκδ. Haury). Πρβλ. Ch. Diehl, *Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle*, τόμ. 2, Παρίσι 1901, σελ. 388.

4. Βλ. Ζωναρᾶς, ὁ.π., σελ. 139. Ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Ζωναρᾶ εἶναι μᾶλλον ἀνακριβής, ἐπειδὴ, ὥπως λεπτομερῶς περιγράφει ὁ Προκόπιος (τόμ. 1, σελ. 88-90), τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ Ἀλαμούνδαρος, σύμμιχος τῶν Περσῶν, ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς φοβερότερους ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ προέβαινε πολὺ συχνὰ σὲ ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες τῶν βυζαντινῶν κτήσεων, κυρίως τῆς Μεσοποταμίας. Ἡ πρώτη, κατὰ συνέπεια, προσπάθεια ἐκχριστιανισμοῦ του πρέπει νὰ ἦταν αὐτὴ τῶν δύο μονοφυσιτῶν ἐπισκόπων, ἀπεσταλμένων τοῦ πατριάρχου Σευήρου.

5. Προκόπιος, Πόλεμοι, τόμ. 1, σελ. 150 καὶ 197 (Haury).

ή προσπάθεια δηλ. προσέλκυσης και ένταξής του στη χριστιανική οίκουμένη. Ἡ ἀποτυχία ἐκχριστιανισμοῦ του στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀναστασίου δὲν θὰ ἀποθαρρύνει τὸν Ἰουστινιανό, ὁ ὁποῖος θὰ δοκιμάσει ἀργότερα νὰ μεταστρέψει τὴ στάση του ὑπὲρ τῆς Αὐτοκρατορίας μὲ ἄλλα ἐπίσης εἰρηνικὰ μέσα, ὅπως ἡ προσφορὰ χρημάτων καὶ χρυσοῦ.

Προσπάθειες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔγιναν κατὰ τὸν 5ο αἰώνα καὶ σὲ πῶς μακρινές ἀπὸ τὸ Βυζάντιο περιοχές, οἱ ὁποῖες, ὅπως φαίνεται, προετοίμασαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν εὐρύτερη ἐξάπλωσή του, λίγο ἀργότερα. στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Στὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου Β' ἀναφέρονται οἱ πρῶτες μαρτυρίες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Νουβία, χωρὶς ἰδιαίτερα μεγάλα ἀποτελέσματα¹. Κτίστηκαν ἐκκλησίες, ἐνῶ ὑπῆρχαν καὶ οἱ εἰδωλολατρικοὶ ναοί, γεγονὸς ποὺ μαρτυρεῖ τὴ συνύπαρξή στὴ χώρα Χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν. Στὴν ἀποψη τῆς περιορισμένης διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Νουβία πρὶν ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἱεραποστολικὴ δράση τοῦ Ἰουστινιανοῦ συγκλίνουν καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν σὲ ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς χώρας².

Ἀκόμη, ὁ αὐτοκράτορας Ἀναστάσιος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Διακρινόμενος³, ἔστειλε στὴ μακρινὴ χώρα τῶν Ὀμηριτῶν (Νότια Ἀραβία) ἕναν ἐπίσκοπο, γιὰ νὰ διαδώσει τὸν Χριστιανισμό σ' ἕνα πληθυσμό, στὸν ὁποῖο ἐκείνη τὴν ἐποχὴ κυριαρχοῦσε ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία. Ἀπὸ γραπτὲς παραδόσεις καὶ ἐπιγραφὰς τῆς ἐποχῆς διαπιστώνεται ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν στὸ βασίλειο τῶν Ὀμηριτῶν μικρὴ μειονότητα, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερο μέρος ζοῦσε στὴν πόλη Nagran⁴, ἀπ' ὅπου ὁ Ὀμηρίτης φύλαρχος Dū Nuvās ξεκίνησε, λίγο ἀργότερα, τοὺς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν διωγμούς⁵.

Ἦταν τόσο μεγάλης σπουδαιότητος ἡ περιοχὴ τῆς Νότιας Ἀραβίας γιὰ τὸ Βυζάντιο, ὥστε νὰ ἐμπλακεῖ καὶ τὸ ἴδιο, ἐπὶ Ἰουστίνου Α', στὸ θρησκευτικὸ πόλεμο Ἀζουμιτῶν (Αἰθιοπῶν) - Ὀμηριτῶν, μὲ στόχο τὴ διασφάλιση κυρίως τῶν οἰκονομικῶν του συμφερόντων στὴν περιοχὴ⁶. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰώ-

1. I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 45-46, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. W. H. C. Friend, *Recently discovered Materials for Writing the History of Christian Nubia*, Studies in Church History 11 (1975), σελ. 19-30 (= Variorum Reprints, Town and Country in the Early Christian Centuries, Λονδίνο 1980, ἀρ. XXIV).— I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 47-48.

3. E. Miller, *Fragments inédits de Théodore le Lecteur et de Jean d'Egée*, Revue Archéologique ns. 26 (1873), σελ. 285, 400, 403.

4. Βλ. I. Engelhart, ὁ.π., σελ. 31.

5. Ὁ.π., σελ. 32-33.

6. Προκόπιος, Πόλεμοι, τόμ. 1, σελ. 106-108 (Hauriy).— Μαλάλας, Χρονογραφία, σελ. 433 (Dindorf). Πρβλ. V. Christides, *The Himyarite-Ethiopian War and the Ethiopian Occupation of South Arabia in the Acts of Gregentius, ca. 530 A.D.*, Annales d'Ethiopie 9 (1972), σελ. 115-146.

να τὸ Βυζάντιο εἶχε ἀναπτύξει ἐμπορικές σχέσεις μὲ τὸ Βασίλειο τῆς Ἀζώμης (Αἰθιοπία). Προσπάθησε μέσω αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή του καὶ σὲ ἄλλες γειτονικές ἀραβικές φυλές, μὲ σκοπὸ τὴν προσέγγιση καὶ ἐξασφάλιση τῶν θαλασσίων ὁδῶν (διὰ τῶν ὁποίων θὰ προμηθευόταν εὐκόλα καὶ μὲ λιγότερο κόστος τὰ εἰσαγόμενα ἀπὸ τὴν Ἰνδία ἐμπορεύματα, ἀφαιρώντας τὸ μονοπώλιο ἀπὸ τὴν Περσία) καὶ τὴν προμήθεια ὅλων τῶν προϊόντων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀφρικῆς. Μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν Ἀράβων τῆς Ἰεμένης καὶ τῶν Αἰθιοπῶν οἱ βυζαντινοὶ ἐμποροὶ θὰ ἔρχονταν σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἰνδία¹.

Ἡ πρώτη προσέγγιση ἐπιτεύχθηκε καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν μέσω τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅταν, μὲ τὴν καθοδήγηση τῆς ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, ὁργανώθηκε στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνα ἡ μονοφυσιτικὴ Ἐκκλησία τοῦ βασιλείου τῆς Ἀζώμης. Πηγὲς ἀναφέρουν ὅτι τὸ βασίλειο τῆς Ἀζώμης ὑπῆρξε στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰῶνα τὸ μεγάλο χριστιανικὸ κράτος ποὺ προστάτευε ὅλους τοὺς Χριστιανούς τοῦ Νότου².

Συνοψίζοντας τὰ ὅσα ἐκτενῶς ἀναλύσαμε παραπάνω, ἐπισημαίνουμε συμπερασματικὰ τὰ ἑξῆς:

Στὶς περισσότερες περιπτώσεις, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία κατέβαλαν ἀπὸ κοινοῦ συντονισμένες προσπάθειες γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαούς ἢ γιὰ τὴ βάπτισιν ξένων ἡγεμόνων, προσπάθειες ποὺ ἐντάσσονταν μέσα στὸ γενικότερο πλαίσιο τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους³.

1. C h. D i e h l, ὁ.π., σελ. 392-394. Τὴ σημαντικὴ γεωγραφικὴ θέση τοῦ βασιλείου τῆς Ἀζώμης ἐπισημαίνει ὁ Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεϋστής, στὴ Χριστιανικὴ Τοπογραφία του, μὲ τὴν παρακάτω περιγραφή: καὶ ἀπὸ Ἀζώμης ὥς τῶν ἄκρων τῆς Αἰθιοπίας, τῆς λιβανωτοφόρου γῆς τῆς καλομένης Βαρβαρίας, ἣτις καὶ παράκειται τῷ Ὠκεανῷ... Ἔστι δὲ ἡ χώρα ἡ λιβανωτοφόρος εἰς τὰ ἄκρα τῆς Αἰθιοπίας, μεσόγειος μὲν οἶσα, τὸν δὲ Ὠκεανὸν ἐπέκεινα ἔχουσα, ὅθεν καὶ οἱ τὴν Βαρβαρίαν οἰκοῦντες, ὡς ἐγγύθεν ὄντες, ἀνερχόμενοι εἰς τὰ μεσόγεια καὶ πραγματευόμενοι κομίζουσιν ἐξ αὐτῶν τὰ πλεῖστα τῶν ἡδυσμάτων, λίβανον, κασίαν, κάλαμον καὶ ἕτερα πολλά, καὶ αὐτὰ πάλιν διὰ θαλάσσης κομίζουσιν ἐν τῇ Ἀδούλῃ καὶ ἐν τῷ Ὀμηρίτῃ καὶ ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ Ἰνδία καὶ ἐν τῇ Περσίδι... καὶ πρὸ κάτω: Ἐν τῇ Ἀδούλῃ — τῇ καλομένη τῶν Αἰθιοπῶν πόλει, παραλίῳ τυγχανούσῃ ὡς ἀπὸ μιλίων δύο, λιμένι ὑπαρχούσῃ τοῦ Ἀζωμιτῶν ἔθνους, ἐνθα καὶ τὴν ἐμπορίαν ποιούμεθα οἱ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας καὶ ἀπὸ Ἑλᾶ ἐμπορευόμενοι... (Cosmas Indicopleustès, *Topographie chrétienne*, τόμ. 1, σελ. 357, 359 καὶ 365, *Sources chrétiennes*, ἀρ. 141). Πρβλ. V. C h r i s t i d e s, *The Image of the Sudanese in Byzantine Sources* Bsl. 43 (1982) 1, σελ. 8-17.

2. Βλ. C h. D i e h l, ὁ.π., σελ. 393-394 καὶ Θ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ λ ο υ, *Στοιχεῖα διαγραφῆς τοῦ βυζαντινοαιθιοπικοῦ πολιτιστικοῦ χώρου*, Βυζαντινὰ 13¹ (1985), σελ. 675-692.

3. Ἡ ἐρμηνεία τῶν μαρτυριῶν ποὺ μᾶς παρέχουν οἱ πηγὲς γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ ξένους λαούς τόσο στὴν ἐποχὴ ποὺ μελετᾶμε ὅσο καὶ σὲ μεταγενέστερες ἐποχὲς δὲν ἀφήνει καμιά ἀμφιβολία ὅτι οἱ ὁργανωμένες ἀπὸ τὸ Κράτος ἱεραποστολὲς ἐξυπηρετοῦσαν κατ' ἀρχὴν πολιτικὲς σκοπιμότητες. Εἶναι δύσκολο, συνεπῶς, νὰ δεχθοῦμε τὴν ἀποψη τοῦ Π. Χ ρ ῆ σ τ ο υ (*The Missionary Task of the Byzantine Emperor*, Βυζαντινὰ, τόμ. 3

Ὁ ρόλος καὶ ἡ ἄμεση ἢ ἔμμεση ἀνάμειξη τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα στὶς ἱεραποστολὰς καὶ στὶς γενικότερες ἐνέργειες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ προσέδιδαν σ' αὐτὲς χαρακτῆρα πολιτικὸ καὶ εἶχαν σὰν κύριο σκοπὸ τὴν προάσπιση τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους. Σὲ ἐνίσχυση αὐτῆς τῆς ἁποψῆς ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ: τὴν παρουσία τοῦ Κωνσταντίνου στὴν τελετὴ τῆς χειροτονίας τοῦ Οὐλφίλα· τὴν ἀποστολὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Θεόφιλου στὸ βασιλιά τῶν Ὀμηριτῶν γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Νότια Ἀραβία· τὴ βοήθεια ποὺ πρόσφερε ἡ αὐλὴ τοῦ Θεοδοσίου Β' στὸν Μεσρόπιο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀρμενικοῦ ἁλφαβήτου· τὴν ἀποστολὴ στὴν Περσία τοῦ ἐπισκόπου Μαρουθᾶ ἐπικεφαλῆς πρεσβείας μὲ ἐντολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορα· τὴ διπλωματικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Ἀμορκεσοῦ ἀπὸ τὸν Λέοντα Α' κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ πρώτου στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα κ.ἄ.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι, ἐξάλλου, ποὺ κατηύθυναν ἱεραποστολὰς ἢ συμμετεῖχαν σ' αὐτὲς, δροῦσαν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, μὲ κριτήρια ἐθνικοπολιτικά. Ἔτσι, ὁ Θεόφιλος «Ἰνδὸς» ἐπέλεξε γιὰ τὴν ἱδρυση ἐκκλησιῶν τρεῖς, ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τοῦ Βυζαντίου, πόλεις τῆς Νότιας Ἀραβίας· οἱ ἐπίσκοποι τῆς Βαλκανικῆς Θεότιμος καὶ Νικήτας προσπάθησαν, μὲ τὴ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου, ν' ἀποσοβήσουν τὸν ἀπὸ βορρᾶ ἐθνικὸ κίνδυνο ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν Αὐτοκρατορίαν· ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπεδίωκε μέσω τῆς Ὀρθοδοξίας, ν' ἀποτρέψει τὸν ἐκβαρβαρισμὸ τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μεσοποταμίας Μαρουθᾶς ἔδρασε στὴν Περσία. ὡς ἐπίσημος κατ' ἀρχὴν ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοδοσίου Β' στὴν αὐλὴ τοῦ Ἰσδιγέρδη.

Ἡ ἀνοχὴ ἢ ἡ ὑποχώρηση, μερικὲς φορές, τῶν βυζαντινῶν πολιτικῶν ἀρχῶν σὲ δογματικὰ ζητήματα, ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἡ τελευταία ἀντιδρῶσε σὲ σχετικὲς μὲ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀποφάσεις τους, εἴτε ἐναντι τῶν ξένων ἐνδιαφερομένων γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποτελοῦν σαφεῖς ἀποδείξεις τῶν πολιτικῶν, κυρίως, στόχων ποὺ ἐπεδίωκε τὸ Βυζάντιο μέσω τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀρειανὸς αὐτοκράτορας Οὐάλης ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει μπροστὰ στὴν ἀξίωση τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἐξόριστου ὀρθόδοξου ἐπισκόπου τῆς Τόμεως Βετρανίωνα, μὲ βασικὸ κριτήριον τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ἡ περιοχὴ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ. Ἐπίσης, ὁ ἴδιος αὐτοκράτορας ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει μπροστὰ στὴν πεισματώδη στάση τοῦ Σαρακηνοῦ Μωῦσῃ καὶ νὰ ἐπιτρέψει τὴ χειροτονία του ἀπὸ ὀρθόδοξους ἐξόριστους ἐπισκόπους, προκειμένου νὰ διδάξει τὸ Εὐαγγέλιο στοὺς Σαρακηνοὺς καὶ νὰ μπορέσει ἔτσι ἡ Αὐτοκρατορία ν' ἀσκήσει ἰδεολογικὴ-πολιτιστικὴ ἐπιρροὴ πάνω στοὺς Ἀραβες τῆς Ἀνατολῆς.

(1971), σελ. 281), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία μόνο τυχαῖα (incidentally) ἐξυπηρετοῦντο μέσω τῶν ἱεραποστολῶν καὶ ἄλλα συμφέροντα τοῦ Βυζαντίου, ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν.

Τὸν πολιτικὸ χαρακτήρα ποὺ προσλάμβαναν οἱ βαπτίσεις ξένων ἡγεμόνων ἢ οἱ μαζικοὶ ἐκχριστιανισμοὶ τῶν λαῶν τοὺς προσδιορίζουν ἐπὶ πλέον μιὰ σειρὰ πολιτικῶν ἐνεργειῶν ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὶς θρησκευτικὲς πράξεις: ἀπονομή τιμητικῶν τίτλων, προσφορά πολυτελῶν δώρων, καταβολὴ χρηματικῶν ποσῶν, σύναψη ἐπιγαμιῶν κ.λπ.

Ἡ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ χρησιμοποίησε τὴν Ἐκκλησίαν ἀκόμη καὶ γιὰ τὴ διασφάλισή ἢ τὴν ἀποκατάστασή οἰκονομικῶν καθαρὰ συμφερόντων, ὥπως συνέβη, γιὰ παράδειγμα, στὴν περίπτωση τοῦ Ἀμορκεσοῦ καὶ στὴ χώρα τῶν Ὀμηριτῶν (Νότια Ἀραβία).

Ὁφείλουμε ἀκόμη νὰ ἐπισημάνουμε τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Βυζάντιο κατέβαλε προσπάθειες διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ περιοχὲς μεγάλης στρατηγικῆς σημασίας ἀνάμεσα σὲ πληθυσμοὺς μόνιμα ἢ γιὰ μεγάλη χρονικὴ περίοδο ἐγκατεστημένους σ' αὐτές, ποὺ συνήθως εἶχαν προηγουμένως δεχθεῖ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ-ἐλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ (Ἀρμενία, Ἰβηρία, βυζαντινὴ Ἀραβία, Γοτθία, Αἰθιοπία κ.λπ.). Ἀντίθετα, φαίνεται πὼς δὲν μπόρεσε νὰ προσεγγίσει, μέσω τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, μεγάλους νομαδικοὺς λαοὺς ποὺ βρίσκονταν σὲ συνεχεῖς μετακινήσεις καὶ εἶχαν ἀναπτύξει δική τους ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ συνείδηση. Τέτοιος λαὸς ἦταν οἱ Οὐννοι, τοὺς ὁποίους, ὥπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγές τῆς ἐποχῆς¹, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία προσπάθησε καὶ κατὰφερε πολλὰς φορές νὰ προσεγγίσει, χρησιμοποιώντας ὅμως ἄλλους, ἰσχυροὺς καὶ δοκιμασμένους, μηχανισμοὺς τῆς διπλωματίας της.

Ὡπωσδὴποτε, οἱ ἐκχριστιανισμοὶ ποὺ ἐπιχειρήθηκαν κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποσοστὸ ἢ τὸ βαθμὸ τῆς ἐπιτυχίας τους, δημιούργησαν τὶς κατάλληλες προϋποθέσεις καὶ προετοίμασαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴ συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη ἱεραποστολικὴ δράση ποὺ θ' ἀναπτύξουν οἱ πολιτικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές τοῦ Βυζαντίου στὸν ἀμέσως ἐπόμενο αἰῶνα.

ΣΟΦΙΑ ΠΑΤΟΥΡΑ

1. Πρίσκος, «Περὶ Πρέσβειων Ῥωμαίων πρὸς ἐθνικοὺς», σελ. 121-155 καὶ «Περὶ Πρέσβειων ἐθνῶν πρὸς Ῥωμαίους», σελ. 575-599 (C. Porphyrogeniti, I De Legationibus, C. de Boor). Πρβλ. O. M a e n c h e n - H e l f e n, *Die Welt der Hunnen*, Wien-Köln-Graz 1978, σελ. 189-206.